

E 1225

Handwritten scribbles and signatures in the top right corner.

A

NAGY-KANIZSAI

ÁLLAMILAG SEGÉLYEZETT KÖZSÉGI NYILVÁNOS

POLGÁRI FIU-ISKOLA

HETEDIK

ÉRTESITŐJE

AZ

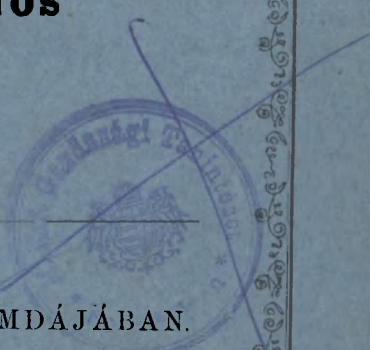
1878—79. TANÉV VÉGÉN.

Handwritten signature or initials in blue ink.

SZERKESZTE

MORGENBESSER JÁNOS

IGAZGATÓ.

NAGY-KANIZSA.

NYOMATOTT FISCHEL FÜLÖP NYOMDÁJÁBAN.

1879.

Small handwritten mark on the left margin.

REV 85

REV 98

A

NAGY-KANIZSAI

ÁLLAMILAG SEGÉLYEZETT KÖZSÉGI NYILVÁNOS

POLGÁRI FIU-ISKOLA

HETEDIK

É R T E S I T Ő J E

AZ

1878—79. TANÉV VÉGÉN.

SZERKESZTÉ

MORGENBESSER JÁNOS

IGAZGATÓ.

NAGY-KANIZSA.

NYOMATOTT FISCHEL FÜLÖP NYOMDÁJÁBAN.

1879.

REV 98

REV 2010

REV. 1969 II.

TARTALOM.

- I. Hermann und Dorothea. Széptani értekezés.
 - II. Adatok a tanoda 1878—9. évi történetéhez.
 - III. Jótékonyági rovat.
 - IV. Az intézet tanszereinek gyarapodása 1878/9-ben.
 - V. A bevégzett tananyag áttekintése, tankönyvek és tanárok.
 - VI. A tantestület és működésének kimutatása.
 - VII. Az ifjuság érdemsorozata az 1878—9. tanév végén.
 - VIII. Statisztikai táblázatok az 1878/9. tanévről.
 - IX. A jövő tanév megkezdésére vonatkozó értesítés.
-

Az érdemsorozatokban használt rövidítések értelme.

Előmenetelre nézve :

jel. = jeles

jó = jó

el. = elégséges

elt. = elégtelen

Szorgalomra nézve :

erny. = ernyedetlen

dics. = dicséretes

vál. = változó

hny. = hanyatló

Magaviseletre nézve :

jó = jó

szb. = szabályszerű

r. = rossz

I.

Hermann und Dorothea,

irta

Goethe János Farkas.

Nagy költők remekművei, melyek nem az elröppenő pillanat számára irvák, hasonlítanak a jótékony naphoz. Valamint ennek sugarai, melyek derűt és fényt hintenek a tájra, életrekeltők, melegítők: úgy az örök igazságok, melyek a világirodalom remekjeiben lerakvák, nemzedékről nemzedékre általánosabb beccsel birnak s szellemi teremtőjük földi része már rég elporladott, mikor művén még teremtő szellemének dicsfénye ragyog s a késő századok az örökké friss forrásból még üdülést, élvezetet merítenek. Ez a remekművek áldott hatása. Nem enyésznek el a korrallal, melyben létrehozattak, hanem az isteni íhlet szellemtűzében örök ifjúságot nyerve, időközön és nemzeteken túl hirdetik a szellem diadalát. Hiszen az örök igazsággal magukon hordják az örök szépet is, s az erkölcsi világban elévülhetlen levén mindakettő, fenntartják annak nevét és emlékét, ki az utóbbiban (a szépben) az elsőnek (az örök igazságnak) avatott hirdetője volt.

Ilyen remekmű Goethének, a legnagyobb német költőnek s a világirodalom egyik legjelesebbjének műve: — Hermann und Dorothea, melyet a következőkben méltatni akarok.

I.

A német magyarázatokkal szemben, melyeket figyelmesen vizsgáltam, egybevetettem és kritikailag bonczoltam, már azért is szerencsés helyzetben vagyok, mert bizonyos kedvencz nemzeti és felekezeti eszmék a műnek elfogulatlan vizsgálatát nem akadályozták, s azért az előttem fekvő magyarázó anyag mellett is, a mennyiben az annak bősége és terjedelmességénél fogva lehetséges volt, ítéle-

tem önállóságát és eredetiségét megőriztem. E magyarázó anyagnak felhasználása lesz egyszersmind az önállóság és eredetiség ismerve, a melyek különben könnyen a plágium szélesen kitaposott és kényelmes ösvényére csábíthattak volna. Ezt azonban nem akartam.

Hatni hagyám lelkemre a gyönyörű költemény elévülhetlen szépségeit; az egyszerű ruházatban megjelenő magasztos eszmék egy üdőbb légkörbe emeltek s most, hogy a költemény méltatásához fogok, nem láttam be szükségét annak, hogy, mit annak némely német magyarázója tudakosságból vagy elfogultságból el nem kerülhetett — szórszálhasogató reflexiókkal oly dolgokat böngészszek ki belőle, mikre maga a költő nem is gondolt. A német alaposság, mint másutt, ebben a műben is sok oly dolgot vélt feltalálhatni, amit az elfogulatlan tiszta ítélet hiába keres benne. Azt az eljárást, melyet a magyarázók Goethe legtöbb munkájával szemben elkövetek, hogy sokszor a legegyszerűbb, félre nem érthető kifejezéseknek bizonyos titokszerű vonatkozásokat tulajdonítottak, maga Goethe e szóval jellemzi: hineingeheimnissen.

Mint a nagy költő minden művének, „Hermann und Dorothea“ -nak is számos magyarázója akad s e magyarázatokban a szóban forgó költeményt minden oldalról látjuk megvilágítva. Ily körülmények között az eredetiséget és önállóságot megőrizni nem a könnyű dolgok közé tartozik. Ámde magyarázatomban nem is az lehet czélom, hogy új szempontokat keressek, melyekből a költemény, az eddigi magyarázóktól eltérőleg, új világításba helyeztessék; czélom inkább csak az lehet, hogy az anyag kritikai felhasználásával a remekmű iránt való tiszta lelkesültség világánál annak szépségeit a magyar olvasóközönség s különösen az érettebb tanuló ifjuság előtt megnyissam. Az erre való tekintet és az előbb említett körülmény lehetővé tesz nekem azt, hogy a végleteket kerüljem. A német magyarázók között ugyanis némelyek sokkal mélyebben hatnak a tárgyba, s magyarázataik sokkal inkább magukon hordják a tudományosság bélyegét, mintsem hogy ezeket a nagy közönség haszonnal olvashatná; mások ismét a költemény csekélyebb és jelentéktelenebb részleteit fontolkodó tudakossággal bonczolgatják és annyira fecsegőkké lesznek, hogy a részletek miatt az egészet tévesztik szem elől. Goethe azonban mint költő is sokkal öntudatosabb művész volt, mintsem, hogy a hatást a részletekben kereste volna. (V. ö. Götzinger: Deutsche Dichter.) Egy neme a magyarázóknak pedig távoli vonatkozásokat keres egyes, az ő szemeikben homályo-

saknak látszó részletekre nézve s a költő tiszta intencióját, melyre nézve ő maga, amint később látni fogjuk, nem egyszer nyilatkozott, tévesen fogják fel. Sajátságos, minő ellentétekre akadunk itt. Az utóbbiak között ugyanis vannak olyanok, kik Goethet pogánynak tartják, s a költő legkiválóbb alkotásait az ő szempontjukból elítélik. Ezek a protestans orthodoxok. Mások éppen azt találják benne, amit amazok keresve sem találnak s Hermann und Dorotheát éppen a protestantismus dicsőítésének tartják. Az ilyen rátukmált szempontok, melyeket a költemény figyelmes olvasásánál sehol és semmiben igazolva nem látunk, a különben tiszteletreméltó magyarázókat tévutra vezetik, a költemény valódi élvezetét pedig nagyban csökkentik.

De nemcsak ez, hanem minden jóakarat mellett is igazságtalanokká teszik őket a költő irányában.

Engem az ily szempontok tévutra nem vezethettek. A költői művek széptani és tartalmi magyarázatára nézve csak egy szempont lehet helyes. A széptanira nézve azon szabályok lesznek irányadók, melyek a műremeket illetőleg annak külső és belső becsével szemben követelőleg lépnek fel; — a tartalomra, s a tartalomban kifejezett eszmére nézve pedig az erkölcsi alap, a mely a műnek és a benne szereplő jellemek biztos talapzatát képezi s ezenkívül a költő élete s fejlődésének kiválóbb mozzanatai közül azok, melyek a művet létrehozák, kapcsolatban azokkal, melyek azt megelőzték. Amaz kezünkbe adja azon eszközöket, melyek a mű külső becsének megítélésére képesítnek bennünket, ezek pedig, mig egyrésről tudattá emelik bennünk a hatást, melyet a mű reánk, képzeletünkre, kedélyünkre gyakorolt, másrésről felismernünk engedi a költő intenciót s megóv bennünket a téves ösvényre lépéstől. E szempont mellett is bajos a lélektani folyamatot szem elől téveszteni, de éppen nem szükséges, hogy az indokolás a mély tudományosság vagy éppen tudákosság színezetével birjon és ok nélkül homályos legyen ott, ahol tulajdonképpen magyarázni és felvilágosítani akar.

Valamely mű absolut költői becsének mérve és foka bizonyos tekintetben mindig azon vonatkozásoktól függ, melyek belőle ki az általános emberire nézve következtethetők. — Nem következik ebből az, hogy a nemzeti irányu műnek magas becse nem lehetne és széptani tekintetben a legmagasabb igényeknek meg nem felelhetne; de szűkebb körénél fogva azon általános hatásra nem számíthat, mely a tisztán emberi eszméket hordozó műveknek az elévülhetlenség becsét adják meg. Ezzel röviden jelezve van álláspontunk Goethe

művével szemben, mely álláspont azonban csak azon hatás eredményének tekinthető, melyet a mű reám gyakorolt.

II.

Miután „Hermann und Dorothea“ 1797 októberében készült el, a legrégebb ismertetés kétségenkívül az, mely Schlegel A. W. tollából az „Allgemeine Literaturzeitung“ 1797-diki évfolyamának 393—396-dik számaiban jelent meg.¹⁾ Ezt az ismertetést részéről még mai nap is a legjobbnak tartom az eddig megjelentek között, mind a mű széptani méltatását, mind pedig belső becsének felfogását illetőleg; bár terjedelem és a részletekbe ható mélyebb kutatás tekintetében néhány később megjelenttel nem versenyezhet. A bíráló álláspontját legjobban a bevezető sorok jellemzik, a legrovidebben jellemezve egyszersmind tartalmát és alakját a költeménynek. Így kezdi t. i. a szóbanforgó ismertetést: „Habár ezen költemény tartalmára nézve a körülöttünk levő világban mozog, és erkölceinkkel és véleményeinkkel rokon, könnyen felfoghatólag sőt bizalmasan kelti fel az általános részvétet: mégis — ami költői alakját illeti, oly jelenségnek fog feltűnni az ókor nem ismerője előtt, mely egészen sajátos és semmivel egybe nem hasonlítható, a görögök barátja pedig azonnal az öreg Homerus előadásmódjára fog gondolni.“ A tartalom és előadásmód látszólagos ellentétének felállításával Schlegel igen helyesen, mindjárt ismertetésének bevezetésében adja meg a költemény műfaji meghatározásának irányát. Első sorban mi is ezzel akarunk foglalkozni. Németországban e fölött is még mindig szétágazók a vélemények, s egyik költészettani olvasókönyvből a másikba csempésztetik át a hiba; magyar könyveink is minden kritikai bonczolgatás nélkül úgy veszik át, amint ott éppen találják. Kísértsük meg a költemény műfaji meghatározását az eldönthetlen széptani szabályok mellett egyéb vélemények és Goethe saját nézeteinek nyomán. A költői alakra nézve nem lehet kétség. A költemény hexameterekben lévén irva, formájára nézve megfelel az ókori eposi alkotás első kellékének. Az a kérdés foroghat tehát fenn, hogy a tartalom (a kép) megfelel-e a keretnek; hogy a tárgy, mely magában véve a képzelhető legegyszerűbb, méltó-e azon

¹⁾ Ujabbán az e című munkában: Schlegel A. W. Kritische Schriften, 1. und 2. Theil. — Az 1. rész tartalma: Über einige Werke von Goethe: Torquato Tasso; Die römischen Elegien, Hermann und Dorothea. Berlin, 1828. Reimer.

alakhoz, melyben előttünk megjelen? Ha erre nemmel kellene felelnünk, akkor Goethe költeményét teljesen elhibázottnak kellene tartanunk, azt kellene modanunk, hogy a tárgy primitív egyszerűségéhez mérten csekélyebb eszközökkel is találhatott volna magának alakot a költő. Mert mi a költemény tárgya? Röviden ez: Egy kisvárosi vendéglős fia, kit anyja a városukhoz közel elvonuló menekülőkhez ruhákkal és élelmiszerekkel küld, a menekülők között egy leányt talált, kit megszeret, s kit feleségül vesz. — Valóban oly tárgy, mely az első pillanatra sokkal csekélyebb és egyszerűbb, mintsem hogy egy epos keretében megjelenhetnék. A tárgyat egyszerűen köznapiasnak lehet nevezni. — De a költő kezei között a költemény tárgya mindig a teremtés processusán megy keresztül, s ha bámolni is tudjuk, mikor előttünk áll az egész remek szerkezet, a költő műhelyébe is kell egy pillantást vetnünk, hogy a keletkezés egyes phásisait egybevetve a szerkezet részleteivel ítéletet hozni képesek legyünk ott, hol a vélemények két emberöltön keresztül is még mindig szétágazók.

Goethe szóbanforgó költeményét már sokféleképpen keresztelték. Richter Frigyes (Jean Paul) idyllnek (mezei költemény) tartotta. Az aesthetikusok és irodalomtörténészek nagyrésze idylli éposznak mondja. Az első elnevezés vonatkozik a költemény tartalmára, a második a költemény külső előadására és taglalatjára. Rosenkranz Károly (Goethe und seine Werke. 1847. II. kiadás 1856. 322—346) nemzeti idyllnek mondja. — Humboldt Vilmos, akinek a mű keletkezésében is nem kis része volt, s a ki azt ágról ágra, virágról virágra nőni és gyarapodni látta, a költeményt illető terjedelmes művében azon eredményre jut annak műfaját illetőleg, hogy az polgári epopoeia. A bíráló maga ismeri el, hogy „Hermann und Dorothea“-hoz fűzve főcélja volt a művészet alapelvei fölött való eszméinek kifejezést adni és azokat teljes egészben rendszeresen egybeállítani. (V. ö. Aesthetische Versuche. I. r. 1799.) A költemény magyarázata tehát, bár annak utánozhatatlan dictióját szépen méltatja, csak mellékczielként tűnik fel azok mellett, amiket mélyen beható élelműséggel a költészetről, az épos lényegéről s. a. t. mond. Cholevius pedig (Aesthetische und historische Einleitung nebst fortlaufender Erläuterung zu Goethes Hermann und Dorothea, 8. XXII. és 274 old.; Lipcse 1863) határozottan idyllnek mondja; neki, mint epos, nagyon is rövid. Az idyllek között azonban a legjelesebbnek tartja.

Goethe maga eposnak tartotta a költeményt, habár a fogalmazás pillanatában talán inkább idyllre gondolt, és egy befejezése előtt Schillerhez intézett levelében azt mondja, hogy csodálatos, mint közeledik (zuspitzt) a költemény vége felé idylli eredetéhez.

Én eposnak tartom a költeményt, s ezzel az ujkorban az eposi műfajt ép oly jogosultnak tartom, mint az ókorban. Az igaz, hogy az ókor rendkívüli alakjaival lejárt,

Más faj állott a kihunyt helyére
Gyöngé fövel, romlott, szívtelen.

(Kölcsy, Zrinyi dala.)

s a jelenkor alakjai és társadalmi, nép- és államéleti viszonyai között hiába keresne a költő anyagot és alakot az ókori epopeia megteremtésére; de nem is szükséges az. Ha a modern dráma, a társadalom és népelet viszonyai között széttörte részben azon bilincseket, melyek az idő, hely és cselekvés egységében korlátozák; ha az ókori világnézet helyébe, mely a drámai hatás nyilatkozását a fátumnak engedé át, a keresztény világnézet lépett az ember szabad akaratával, hol a drámai cselekvény mozzanatainak összekötő kapcsa gyanánt csak a szükségszerűség, „a szabadságnak e magasabb lényege“ — mint Mundt nevezi — jelentkezik, akkor nem látjuk be, miért irritálná az epos fogalmát, ha félistenek és óriások helyett az általános emberinek tiszta erkölcsi alapján mozgó képviselői lépnek fel az igazság hirdetői gyanánt, ha ezek a polgárság köréből is vannak véve, mely polgárság azon a talapzaton, melyre állított, mindenesetre egy oly eszme hordozójává tétetik, mely eszme az emberiség fennállásának feltéte, mely eszme kapcsán „a jelenben mult s jövő virul“ (Kölcsy). Goethe „Hermann und Dorothea“-ja az eposnak minden kellékével bir, és semmiféle eltéréssel, mely jogosultságot adna arra, hogy a művet az idyll alantabb álló műfajára le lehetne szállítani. Mert mi az idyll, és mi az epos? Az idyll elbeszélő költemény, mely a lyra és az epos mesgyéjén az egyszerű nép szenvedély nélküli életmódjával foglalkozik és subjektív érzélgősséggel, mely az idyll lyrai elemeit juttatja eszünkbe, a finomult életmóddal járó bajok között vágyat ébreszt bennünk egy elveszett boldogabb kor iránt, mely szebb, verőfényesebb; mint az érett férfikor, melynek a tapasztalások közepette edződnie kell, az elmúlt gyermekkori éveknél az emlékezet kódén keresztül fel-feltünő boldogabb szakát óhajtja vissza. Ebből semmi

sincs Goethe költeményében. Az epos az őskor viszonyához és állapotjához mértten, egy hőst vezet előnkbe, melynek háttérében népek jönnek és tűnnek, tettekben és erélyben mindegyik tagja félisten, a keletkezés és enyészet processusát tüntetve fel. De e kimagasló alakoknak becse is az általános emberinek mérve szerint nő és fogy.

Elpuhult és igaz érzelmeit véka alá rejtő korunk képes-e az őszinteség azon érzelmét méltányolni, mely a hős Hectorban nyilatkozik, mikor Andromachetól búcsút vesz s gyengéd szeretettel enyyleg Astyanaxxal? (Ilias VI. ének.) A kitörni akaró érzelmet a conventionális formák fagyos hidegével kell takarni s nyilvános életünk színlés, mely a családi szentély küszöbét is átlépte már.

A hős epos (epopoeia) ott meríti természetszerűleg tárgyát, ahol a monda érintkezik a történelemmel. Az alakokon az öntudatra ébredő népélet egész naivitása ömlik el s a hős és ember egymást teljesen fedő fogalmak. Korunkban a hős eposnak már nincs talaja, mert a jelenkor költőjének felfogása nélkülözi azon naivitást, mely az ókor elbeszélőjének annyira sajátja volt. De hogyha a hős epos már a múlté, mely a multat voltaképen befejezi, a jelenkor költője is az eposi magaslatra emelheti tárgyát, ha ezt oly eszmével kapcsolja egybe, s oly háttérrel látja el, melyből a rajzolt jellemek plastikusan kiemelkednek s tetteikben, cselekvésükben az eszme méltó képviselőinek bizonyulnak, s ha a költő mindazon eszközökkel rendelkezik, melyek az epos megteremtésére szükségesek. Különösen pedig, ha az eszmény szálait úgy fűzi a szereplő jellemekhez, hogy ezek külön egyéniségükben feltüntetve érdekeik, a melyekből a bonyolódás foly, azon vonatkozásoknál fogva, melyekkel az általános emberihez állanak, megindítsanak, részvétet keltsenek. Az egyénitést épügy megköveteli az epos, mint a drámának legmagasabb faja a tragédia. A hatás tekintetében elégedhetik meg a modern epos más feltételekkel, mint az ókori, bár amaz úgy, mint ez megköveteli, hogy az elbeszélő maga teljesen szenvedélytelenül játszassa le az eszményt és subjectiv reflexióival ne zavarja az események nyugodt lefolyását. Megelégedhetik pedig azért a hatás más feltételeivel, mert nem gyökerezik, nem gyökerezhetik a népalakulás izgalmas talajában, de az egyszerű polgári érdeknek, melyet keretébe von, az általános emberinek magasabb talapzatára való emelés által általánosabb részvétet biztosíthat. Így keletkezhetik a polgári epos. S ily tekintetekben Goethe „Hermann und Dorothea“-ja az epos minden kellékeivel rendelkezik. Goethe maga az epos főkövetelményének azt

tartja, hogy sok jelentékeny jellem egy oly középpont köré egyesüljön, sorakozzék, a mely elég hatásos legyen, hogy őket egy közös érdek mellett sajátosságaiknak kimondására ösztönözze.*)

A mi pedig Goethe költeményét valódi epossá teszi, az a szereplő személyeknek oly természetszerű egyénítése s ennek folytán oly jellemzése, melyet semmiféle újabb költői műben ily művészi alakításban többé fel nem találunk. De ő maga keveset mond a szereplő egyének jelleméhez, magunk előtt látjuk mindegyiket keletkezni és kidomborodni s mindegyik jelleméhez nem hiányzik egy tollvonás sem. — Schlegel említett bírálatában is azon eredményre jut, hogy „Hermann und Dorothea“ az epos minden kellékeivel bír; „a nyugodtság és előadás pártatlansága; a teljes és élénk továbbfejlődés, főképpen beszédek által, melyek az epiosi összhang céljából alakittatnak át, a párbeszédes nyugtalanság és a zavar kike-rülésével; a változatlan, az időzve tovalépő rhythmus“ — mindezek feltalálhatók Goethe költeményében.

Mit akart Goethe költeményében nyújtani ?

A költő 1796-ban foglalkozott tárgyával. Ugyanez év deczember 5-én írja Olaszországban időző barátjának, Mayer Henrik festőnek, a költeményre vonatkozó e következő sorokat: „Egy kis német város existenciájának tisztán emberi érdekét (das Reinmenschliche) az epikus tégelyben salakjától elkülöníteni s egyszersmind a világ szinpadának nagy mozgalmait és változásait egy kis tükörből visszavetni iparkodtam.“

Ez azonban keveset mond ahoz képest, amit a költemény valóban nyújt s ez időben még csak két harmadrésznyiben volt készen a művel.

De ideje, hogy magával a művel behatóbban foglalkozzunk.

III.

A költemény tárgya egy kis műből vétetett, mely 1732-ben jelent meg Lipszében e czim alatt: „Ausführliche Historie derer Emigranten oder vertriebenen Lutheraner aus dem Erzbisthum Salzburg.“ A kis városka G e r a volt. Bár Goethe alig tesz említést,

*) Goethes Werke, 39, 17. Das Haupterforderniss des Epos besteht darin, dass viele bedeutende Charaktere sich um einen Mittelpunkt vereinigen müssen, der wirksam genug, sie anrege, bei einem gemeinsamen Interesse ihre Eigenheiten auszusprechen.

honnán merítette költeményéhez az anyagot, művének meséje anyyira megegyezik a fentemlített elbeszéléssel, hogy ez iránt kétség nem lehet. Goethe csak a háttéren változtat, amennyiben az eseményt a francia forradalom időszakába teszi, s itt a Rajnán át menekülők azok, melyek közül Hermann szive választottját magáévá teszi. Azáltal, hogy az egyszerű történetet a francia forradalommal hozza bizonyos nexusba, általánosabb érdeket kölcsönöz nemcsak a történetnek magának, hanem a benne szereplő egyéneknek is, daczára annak, hogy hatalmas szenvedélyek nem képezik a mozgató erőt. Annál mélyebb érdeket ébreszt bennünk azon ellentét, melyben a költemény erkölcsi lényege gyökerezik, az ellentét t. i. mely a forradalmi erő, a szenvedélyekké fajuló izgalom rombolása és pusztítása, valamint a csendes, czéljaiban az emberiséget fenntartó és megújító s polgárosult viszonyok között szilárd erkölcsi alapokon nyugvó házassági intézmény között mutatkozik.

A költemény 9 énekre (szakaszra) van osztva. A 9 ének mind-egyikét a költő, úgy mint Herodot története könyveit, egy-egy múzsa nevével ruházza fel. Minden éneknek azonkívül külön címe is van; különös vonatkozást a munka neve és az ének tartalma között nem lehetett találni; fel kell tennünk tehát, hogy Goethe ilyes vonatkozásra nem is gondolt, mikor eposa énekeit a múzsák neveivel ruházta fel.

A Rajnán túl felrázta a forradalom a békés lakókat. Egy része menekül, átjön a Rajnán, hogy a zavar idejében magának békés tanyát keressen. — A menekülőket utjok egy városkától nem messze vezet el, melynek lakóit részint a kíváncsiság, részint a részvét, a forró nap daczára is kicsalja az elűzöttek menetének megtekintésére.

E városka piacán, házának kapuja alatt ül az arany oroszlánhoz czimzett vendéglő tulajdonosa feleségével, hol részvéttel beszélgetnek az elűzöttek sorsáról. Fiát Hermannt az anya már elküldötte ruhával és élelmiszerekkel, hogy a szerencsétleneknek segédelmet nyujtson. A városka lelkésze és gyógyszerésze visszatérnek sétájukról és hozzájuk csatlakoznak, s a vendéglősnő résztvevőleg tudakozódik az elűzöttek sorsa iránt; a gyógyszerész le is írja azt amit látott, de a vendéglős, ki a kényelem barátja, nem szeret gondolataival sokáig időzni a nyomor mellett és vendégeit a hűvös hátulsó szobáskába hívja egy pohárka rajnai borra, hol a beszélgetést tovább folytatják, s hol a vendéglős gondolatai csakhamar a

szép uj kocsira tévedeznek, melyen Hermann a szerencsétleneknek különféle adományokat vitt. Ő szívéből kívánja a békét, s örülne, ha a béke ünnepe egyszersmind tartózkodó és félénk fia részére nászünnep volna ; a kocsi, a hazajövő Hermannel a kapu alatt az udvarba robog, s ezzel végződik az első ének, melynek czime : Sors és részvét (Schicksal und Antheil.)

A költő azonnal az esemény folyamába helyez bennünket ; s a szereplő személyek nagyobb részének — ha nem is a főszereplők jellemének némely alapvonásait, a melyekből biztosan lehet jellemükre vonatkoztatni, tanuljuk megismerni.

A vendéglős maga magát jellemzi, mikor nejének mondja : „Dicséretesen cselekedtél, hogy elküldéd a fiut ócska vászonnal, étellel és itallal, hogy a szegényeknek ajándékozza ; mert — nem kevés önérzettel teszi hozzá — adni a gazdagok dolga (Geben ist Sache des Reichen).

Ezt meg a fiu jellemzésére mondja : Mint hajt a fiú, s mint fékezi a méneket.

Az asszony könyörületes érzületét ismerjük már ; a költő okosnak, értelmesnek és tisztiesnek nevezi. De megismerni tanuljuk e szavaiból is : Nem örömet ajándékozom el az elviselt vásznat, mert sokféleire lehet használni és pénzért nem kapható, mikor szükség van reá. De ma szivesen adtam némely jobb darabot is czihákból és üngökből, mert aggokról és gyermekekről hallottam, kik mezitelenek.“ A gyógyszerész, ki a lelkésszel a tisztos párhoz csatlakozik, agglegény, ki majdnem boszankodik a felett, hogy a nép kíváncsi volt megnézni a menekülőket, s nem gondol arra, hogy hasonló sors őt is érheti. Ezt megbocsáthatatlannak találja ; de vigasztalódik, hogy az ember természetében fekszik. — A lelkész felel neki ; habár őt is később ismerjük meg kellőleg saját szavaiból, a költő is rövid jellemzését adja : „És mondá reá, a nemes, értelmes lelkész, ő, a város dísze, ifju, közelebb a férfikorhoz. Ez ismerte az életet és a hallgatók szükségleteit, át volt hatva a szent irások magas becsétől, melyek az emberek sorsát és érzületét leleplezik. S így ismeré a legjobb világi iratokat is.“ *) S feleletében a lelkész valóban azon erős intelligen-

*) Und es sagte darauf der edle verständige Pfarrherr,
Er die Zierde der Stadt, ein Jüngling, näher dem Manne,
Dieser kannte das Leben und kannte der Hörer Bedürfniss,
War vom hohen Werthe der heiligen Schriften durchdrungen,
Die uns der Menschen Geschick enthüllen und ihre Gesinnung
Und so kannt er auch wohl die besten, weltlichen Schriften.

tiával felruházottnak mutatja magát, melyet a jellemző sorokban olvasni alkalmunk van: „Ha a kíváncsiság nem csábítaná az embert erős ingerrel, megtudná-e valaha, hogy a világi dolgok mily szépen viszonylanak egymáshoz? Mert előbb kívánja az ujat, azután keresi a hasznosat ernyedetlen szorgalommal, végre a jóra vágy, mely őt felemeli és becsessé teszi. Ifjúságában vidám kísérője a könnyelműség, mely elrejtí előle a veszélyt és a fájdalmas bajnak nyomait üdvös gyorsasággal megsemmisíti.“ Mesteri — egyszerűségében -- a leírás, melyet a gyógyszerész a látottakról az asszony kérésére ad; a menekülők közt uralkodó zürzavart, mely az ily alkalmakkor mindig elkerülhetetlen; a kényelmet szerető vendéglős megindul ezek hallatára és azon kívánságának ad kifejezést, vajha Hermann velük találkozzék, őket megvigasztalja és ruházza. A gyógyszerész elgondolkozik s nem igen akar hozzálátni a borhoz, melylyel a vendéglős őt a hátulsó szobácskában megkinálja, azon biztos hitének adva kifejezést, hogy az Isten, ki a városkát az utolsó 20 év előtt történt tüzvész óta megkímélte a bajtól, nem fog minden fáradságot újra megsemmisíteni. A lelkész vidáman felel és gyengéden erre, hogy maradjon meg szilárdan hitében és érzületében, mert ez a szerencsében értelmessé és biztossá tesz, a szerencsétlenségben a legszébb vigaszt nyújtja és a legjobb reményt éleszti.*) A vendéglős azt feleli, hogy sokszor csodálkozással üdvözölte a Rajnát, s most úgy tűnik fel előtte, mint védgát a francziák ellen. Ohajtja a békét s mikor a béke ünnepe fog az egyházban ünnepeletetni, kívánja hogy akkor Hermann is mátkájával elhatározva lépjen a lelkész elé az oltárhoz; s a béke szerencsés ünnepe a jövőben házi örömeinek is évnappja legyen. „De nem örömet látja az ifjút, ki oly tevékenyen mozog a házban, a házon kívül oly lassúnak és tartózkodónak. Nem tetszik neki, hogy a fiatal leányok társaságát kerüli.“

Egész figyelmünk felébredt Hermann iránt. A részletek, melyek lelkünk húrjait rezgésbe hozták, az élet azon nemes felfogása, mely a lelkész páratlanul szép szavaiban nyilatkozik; a tiszta, derült világnézet, mely az igazgyöngyökké vált gondolatokból, felénk sugárzik; a vendéglősnek Hermannról ejtett szavai, melyek az utóbbi jellemének teljes leleplezését még függőben hagyják, misem zavar-

*) Haltet am Glauben fest und fest an dieser Gesinnung;
Denn sie macht im Glücke verständig und sicher, im Unglück
Reicht sie den schönsten Trost und belebt die herrlichste Hoffnung.

tatik azon mozgalmas kép által, melyet a gyógyszerész a menekülők-ről nyújtott. Az háttérbe szorul, de megindító relieft nyer az emberbaráti könyörület által, mely e jó emberek tetteiben és szavaiban nyilatkozik.

IV.

A második énekben (Terpsichore, Hermann) Hermann alakjának körvonalai határozottabban tűnnek elénk. Már a második ének első versében jellemzi őt a költő e kifejezéssel: „der wohlgebildete Sohn“, mi annak természetére vonatkozik. A lelkész pedig vizsgáló szemmel tekint reá, mintha lelke gondolatait akarná arczáról leolvasni. A lelkész valóban változást is vesz észre rajta. Hermann elmondja útja eredményét. Elbeszélésében Dorothea képének egyes vonásait vázolja, s kezdjük sejteni, minő mély benyomást tett az elüzlött leány Hermann szívére. A menekülők már elvonultak volt, de két ökrök által vont szekér feltűnt előtte az utban; mely szekér mellett szilárd lépésekkel („mit starken Schritten“) egy leány haladt hosszú bottal majd hajtva, majd visszatartva s okosan irányozva. A szekéren fekvő beteg nő s kis csecsemője készítik őt arra, hogy kérjen, bár nem mindig szokott hozzá, különösen vásznat, ruhát. Maga szerencsétlen, s azok között, kik segélyre szorulvák, a beteg nő és csecsemője képezik gondozása tárgyát. Megindító jellemzése azon önmehtagadó és önzetlen könyörülő érzületnek, melyre csak a női szív képes. Hermann örül, hogy szolgálhat neki, s átadja a fehérneműeket s a hálóköntöst, melynek a beteg nő annyira megörül, ki állapotában kétszeresen érzi az adomány jótékonyosságát. A benyomás, melyet Dorothea szive Hermannra tett, legjobban kitűnik azon szavakból, mikor a leány sietve hajtva ismét az ökröket, Hermann utánna néz:

„Én pedig még időztem s tartám vissza a lovakat; mert kétség volt szivemben, hogy siető lovakkal elérjem-e a falút, az ételeket a többiek között elosztandó, vagy pedig itt adjak-e mindent a leánynak, hogy ő bölcsen feloszssa. S én mindjárt szivemben elhatározám magam s csendesesen utána mentem“ *)

*) Ich aber verweilte
Hielt die Pferde noch an, denn Zwiespalt war mir im Herzen,
Ob ich mit eilenden Rossen das Dorf erreichte, die Speisen
Unter das übrige Volk zu spenden, oder sogleich hier
Alles dem Mädchen gäbe, damit sie es weislich vertheilte.

A gyógyszerésznek, ki a családi élet kellemeit nem ismeri, bár annak bajait sem, önző, rideg természete most nyilvánul leginkább ; mert ő, Hermann elmondván küldetésének eredményét, boldognak tartja azt, ki ily futás és zavar idejében egyedül él házában, s ő is oly boldog most, és sokért nem lenne most apa s gondoskodnék nőről és gyermekekről. — Mily természetes átmenet az Hermann érzületének és gondolkozásmódjának megismerésére ; a jellemek körvonalai mindjobban kibontakoznak, Hermann már alig hagy kétségben azon benyomás fölött, melyet Dorothea szívére tett, — s ki ellentétben a rideg szomszéddal éppen ezen alkalommal azonnal képes volna magát a házasságra határozni :

„Denn manch gutes Mädchen bedarf des schützenden Mannes.“ Az anya, ki fia szívébe lát, s emlékébe felidézi azon napot, melyen húsz év előtt ő is szomorú napok után lépett oltár elé, s élénk képét adja a tűzvésznek, mely a városkát elpusztította, dicséri fiát, hogy a harcz közepette és romok felett merészel kérőként fellépni. Az atya is okosnak tartja Hermann elhatározását, de ő gazdag menyet szeretne ; mert nézete szerint nem jó mindenkinek elől kezdeni, sőt nagyon is előnyös, hogyha a szülők hagyhatnak valamit a gyermekeknek, mert a jobb — jobb. Azért reméli is fiától, hogy szép nászhozományu menyasszonyt hoz a házba, mert derék férfiú jó módú leányt érdemel meg. Az atya ki is jelöli a menyasszonyt, a városka legelső kereskedője, a gazdag és tekintélyes férfinak egyik leányát szeretné. Gazdag és csak három leánya van. Az örökség ezekre száll. Megbocsátható becsvágya az öreg vendéglősnek. De Hermann szerényen felel : Őneki is az a szándéka volt, de nem örülhet társaságuknak ; egyszerűségét kinevetik, gúnyt üznek belőle. A velük való találkozás leírásában néhány, de annál találóbb vonásban látjuk jellemezve a felületes és csupán csak a külsőségekre szorító nevelést, mely érintetlenül hagyja a kedélyt és szeretetlenné teszi a szívet. Egypár jól-rosszul betanult franczia szólásmód, egypár zongoradarab eljátszása, pár dal éneklése képezi a gazdagabb középosztály leánygyermekeinek nevelésében azt a külső mázt, mely a belső ürességet, a szív- és kedélyképzés sajnálatos hiányát alig eltakarni képes. Innen a gondolkozásmódnak, a külső finomabb máz daczára — durvasága és a selejtesség, — innen a gúny, mert a modorában egyszerűbbnek gazdag szívet felismerni, megítélni nem ké-

Und ich entschied mich gleich in meinem Herzen und fuhr ihr
Sachte nach

pések. Minő ellentét e gazdag kereskedő bőségben úszó leányai és Dorothea között? Mennyivel méltóbb előttünk a női névre a szerencsétlen számüzött, ki szerencsétlenségében megindító nemeslelkűségével és szilárdságával lebilincsel, mint ama ferde nevelésű divathölgyecskék, kik az ember értékét bizonyosan aszerint itélik meg, amint zongoradarabjuk szövegjét ismeri vagy nem! Jellemzetes a gazdag kereskedő alakja, ki gúnyjával hozzá járult kedves leányainak mulattatására. E gúny fullánkja mélyen szívébe furódott Hermannak. De az apa, kinek heveskedő természete ez alkalommal kitör, kemény szavakban feddi Hermannt, hogy kedvéért semmitsem tesz, s hogy szégyenelnie kell magát miatta. Becsvágya magasabbra ösztönzi, nem hirtűből, hanem a decorum kedvéért, s nem mond le arról, hogy oly menyet akar, ki zongorázzon is; hogy a város legszebb, legjobb emberei összegyűljenek nála. A fiú mélyen megsértődik atyja szavai miatt s gyengéden megnyomva a kilincset, elhagyja a szobát. Ezzel végződik a második ének.

Az atya és fiú közötti párbeszéd drámaibbá teszi a cselekvényt s a két jellem egyes vonásait kiegészítvén a cselekvény továbbfejlésére kíváncsivá tesz.

V.

A harmadik ének czime: a polgárok (Die Bürger). Találó elnevezés. Személyeink életviszonyainak új oldalai vannak feltüntetve. Ez ének inkább kiegészítéseül szolgál az előbbinek. A vendéglőst immár egészen megismerjük, az előbbiekhöz új vonások járulnak, melyek derék érzületéről, a polgár hivatásának valódi felfogásáról tanuskodnak, ellentétben a gyógyszerészszel, ki ismét nem a legjobb színben mutatja be magát, miután azokra, miket a vendéglős a közügyekben való részvételéről mond, az ő minden szava csak újabb biznysága annak, hogy a megtettesült rideg önzéssel állunk szemközt. — S mily arany szavakat mond a vendéglős a polgár kötelességeiről! — A közügyek érdekében mennyit tett ő, és mennyit fáradozott; mint buzdította tanácsos társait, hogy a város szénítése körül neki segédkezet nyujtsanak, s a buzgó akarat mi mindent nem ért el. De fél, hogy a fiatalok nem lesznek ilyenek, nem szívesen fognak fáradozni a közügyekért, mert az egyik része csak a mulatozásra s a muló díszre gondol, a másik része otthon ül és a kályha mellett, fél, hogy ilyen lesz Hermann is. Az anya pedig a

legszeretetre méltóbb oldalról mutatja be magát. Fiának védelmére kel, s ez alkalommal egy becses nevelési elvet mond ki, mikor szemére lobbantja az atyának, hogy igazságtalanul bánik Hermannal, ha folyton feddi, nem mindenkit lehet egy kaptafára nevelni, ami annyit tesz, hogy a nevelésnél a nevelendőnek egyéniségét kell tekintetbe venni. Hány nevelő nem érti ezen fontos elvet, mit a természet drága adománykép a jó anya szívébe oltott! S utánna siet, hogy fiát megvigasztalja.

VI.

Minden gondolkozó olvasó előtt „Hermann und Dorothea“ olvasásánál önkénytelenül felötlék annak legerősebb oldala: a személyek egyénítése. Az ellentétek maguk, melyeket ismertetésünk folyamában feltüntetni iparkodtunk, nem erős szenvedélyek eredményei, hanem a szereplő személyek egyéni vonásai, mely egyéni vonások egyszersmind emberiek is; — az epikus nyugodtság tiszta folyásában így mutatja be nekünk a költő az emberi természet különféleségét, amint azt a nevelés, életnézlet, tapasztalás, vérmérséklet meghatározzák. A bonyolódás, ha itt arról szó lehet, ott mutatja első szálait, hol az apa és fiú csak a látszatban különváló érdekei erőszakosabb ellenkezésbe jutnak, s Hermann, atyja határozott akaratával szemben, inkább szó nélkül hagyja el a szobát, mintsem hogy bevallaná, hogy Dorotheát szemelte ki magának feleségül, kit erősnek és elszántnak talált a szerencsétlenségben, s ki hozzá való nő. Azért eltávozik s bánatát meggy kisírni le a körtefához, hol anyja felkeresi, nem mielőtt atyjának szemrehányásokat tett volna a fiúval szemben követett eljárása miatt.

Ha Hermann szenvedélyesebb jellem s nem azon inkább belsőleg fejlődő, mely itt a félnék tartózkodás és erős lelkűségnek sajátos vegyületéből áll, akkor a szerelmét felkeltő rendkívüli körülmény nélkül nehezen volna lélektanilag indokolható vonzalma. De a valódi szerelem és vonzalom csak a szívek kölcsönös ismeretén alapszik, s mikor ismerhetnék fel egymást a szívek jobban, mint mikor rendkívüli körülmények közbenjötté által megszabadulva a conventionális formák nyűgétől egész eredetiségben nyilatkoznak és nyilatkozhatnak. Egész erejében megragadta Hermannt a Dorothea iránti vonzalom, melynek rendkívüli lényé szíve melyében felzavarta az érzelmeket, bár vonzalma sajátos voltát maga is érzi; azért

nem is mer atyja szigoru szavaira szólni. De látni fogjuk, mily művészi hatással indokolja a költő e vonzalmát, mely indokolás a lelkész szavaiban nyer kifejezést a negyedik énekben, melyet most megismerni akarunk, — s melynek czime: anya és fiu. (Euterpe.)

Az anya keresi fiát, a szokott helyeken ahol tartózkodni szokott, a ház előtti kőpadon, az istállóban, hol maga szokta a csikókorukban vett lovakat gondozni, s itt tudja meg, hogy a kertbe ment. Hasonlíthatatlanul szép az anya menete a körtefáig; menetközben az anya jellemvonásaihoz a gondos és figyelmében mindenre kiterjedő háziasszony jellemvonásai járulnak és megismerjük egyszersmind a jómódu vendéglős vagyonos állapotát. Két nagy udvaron kell keresztül mennie míg a kerthez ér, mely a városka faláig terjed. De utközben a dús növényzet örömet felkeltvén, mindenütt van valami igazítani valója. A költő élénk leírását nyújtja a kertnek, a mellette elterülő szőlőnek, a lugasnak, s a gondos nő előre örül a bő szüretnek, mely oly sok örömmel ünnepeltetik meg a városkában. Már kétszer háromszor hívta fia nevét, de csak a visszhang felelt neki s kezdett egy kissé nyugtalankodni; már a szőlőt is elhagyta s a mezőre ért s örült a hullámzó „arany erőnek“, („goldenen Kraft“.) a dús aratást ígérő kalászkodnak, s a dombon álló nagy körtefa felé tartott, mely a vendéglős földbirtokának határát képezte. Hermann valóban ott ült. Az anya vállára tette kezét, a fiu megfordul s ekkor vette észre az anya, hogy Hermann sirt. Ez gyorsan leszáritja könnyeit — a költő jellemzetesen teszi hozzá, „der Jüngling edlen Gefühles“ (a nemes érzelmű ifju) teljesen a régiek szellemében, ez által mintegy kimentve az ifjút, hogy könnyeit nem kell szégyenelnie. Az anya pedig meglepetve kérdezi, hogy minek keresi a magányt és mi készíti a sírásra; az ifju pedig, ki szive óhajának teljesülésében nem látszik bizni, összeszedé magát (nahm sich zusammen) s azon elhatározását adja tudtul anyjának, hogy megindulva azoktól, amiket ma látott és hallott, fegyvert akar ragadni a haza érdekében, mert közel az ellenség, mert folyamok és hegyek semmit sem jelentenek azon „rettenetes népnek“ mely zivatarképpen közelg. Kebelében a vágy és bátorság felébredt, hogy hazájának éljen. S bizonyos büszke önérzettel teszi hozzá, vonatkozással atyja feddő szavaira: „Azután mondja atyám, hogy keblemet nem hevíti a becsületérvés s nem vágyom magasabbra?“ Az anya azonban mélyen szívébe lát fiának, s csöndes könyeket sir. S éppen azért, mert fia érzületét megítélni képes, tetmézetesnek látszik

előttünk, hogy azért, amiért egy harmadik Hermannnt fennen dicsérte volna, ő csak fedheti, mert szive valódi szándokát eltitkolja előtte. A finom jellemzés bámulatos magaslatán áll a költő, mikor Hermann vallomásában elismeri, hogy előbbi szavai csak félig igazak voltak, s hogy szavak voltak csak, melyeket szivét emésztő érzelmeinek elrejtése czéljából mondott. S mintegy megnyugvó lemondással ejti e nem keserűség nélküli szavakat: „S hagyj óh anyám! miután hiú óhajokat táplálok keblemben, életem is hiába múljék el.“ *)

Az anya most egészen tisztában van fia érzelmével, s sok szóba nem is kerül, hogy Hermann egész titkát megtudja s azért a nőnek sajátos gyorsaságával egyszerre akarja ketté vágni a csomót és egyszerűen, minden körülírás nélkül mondja neki:

„Az elűzött lány az, kit választál te magadnak.“ —

S a fiu élénken felelt rá: „te mondd kedves anyám.“ — A jelenet mely e vallomást megelőzi, a hol Hermann hangosan kisírva bánatát anyja kebelén, époly elragadó és Hermann szivéről a legszébb tanuságot tevő, mint az, mely a vallomást követi, s melyben a fiu erőteljes vonásokban írja le erős és kitéphetlen szerelmét. Mindakettő mélyen meghat az igazság és őszinteség által, mely a fiu minden szavain előmlik.

Az anya nem veszi el reményét, reméli hogy az atya beleegyezését fogja adni, habár a leány szegény is, ha jó és derék. Az atya és fiu között — „wie Felsen unbewegt und stolz, will keiner dem Andern sich nähern“ — ő ismét elvállalja a közvetítő szerepét, mert ő tudja, neki szive mondja:

„Wenn die Stunde nicht kommt, die rechte, wenn nicht das rechte Mädchen zur Stunde sich zeigt, so bleibt das Wählen im Weiten, Und es wirket die Furcht, die falsche zu greifen, am meisten.“

De, habár tudja, hogy Hermann az atyja iránti tiszteletet sohasem sérté meg, azt is tudja, hogy egyébhez, mint a gazdasághoz nem volt és nincsen neki kedve, azért nem mulasztja el neki anyai jóssággal, vonatkozással az atyának némelykor heves, de alapjában jó és engedékeny jelleméhez, azon figyelmeztetést adni:

Ámde kíván jó szót, s ezt kívánhatja te tőled;
Mert atya ő! . . .“ **)

*) Und so lasst mich o Mutter, denn da ich vergebliche Wünsche Hege im Busen, so mag auch mein Leben vergeblich dahingehn.

**) Aber ein gutes Wort verlangt er und kann es verlangen;
Denn er ist Vater! . . .

Az anya jelszava levén : a ki mer, az nyer, fiával azonnal indul, azon reményben, hogy a lelkész is segítségükre lesz, az atyát más gondolatokra bírni. Utközben pedig a fontos szándékról gondolkodnak.

VII.

Az emberi természetben sajátságos vegyülete fekszik a régi iránti kegyeletnek és az új iránti váagnak. Érzületének amaz oldala megóvja attól, hogy mindent elvessen, ami régi; az utóbbi pedig ösztönzi az újra — sokszor a jobbra. De kétségtelen, hogy ama fenntartó hajlam, ha csak a jónak megóvására van irányozva s nem ragaszkodik makacsul a régihez, csak azért, mert régi, sok jót mentett már meg a világnak.

Mikor az anya elhagyta a szobát, hogy Hermannt felkeresse, a három férfiú még tovább beszélt azon tárgyról, melyet az atya heveskedése idézett elő, mikor magasbra törő hajlamának adott kifejezést. A lelkész szerint a jobb és magasabb iránti váagnak is van határa. Emberséges szive egyenlő szeretettel hajlik a felé is, ki mindig tevékenyen és pihenés nélkül, az élet zajában keres dús kincseket; de becses előtte a csendes nyugodtságban működő polgár is, s boldognak mondja azon embert, kinek a természet ilyenképpen hangolt kedélyt adott, mert „ő táplál mindnyájunkat.“ De méginkább boldognak tartja azon kisvárosi polgárt, ki a mezei munkálkodást a polgár tevékenységével párosítja, mert a földművelőt korlátozó nyomás és a sokat igénylő városinak gondja őt nem bántja. S felhívja a vendéglőst, hogy a fia csöndes fáradozását áldja meg.

A lelkész mély jelentőségű szavai majdnem összefüggésnélkülieknek látszanának az eseménynyel, ha nem abból a czélből mondtak volna, hogy a vendéglőst fia irányában kedvezőbb hangulatra indítsák. A vendéglőst felvilágosítják arról, hogy álláspontja a Hermann iránt tett követelésekkel szemben egyoldalú; s a sententia jelentőségével bírnak a lelkész ezen szavai : „Minden állapot jó, mely természetes és okos. Sokat kíván az ember és mégis csak kevésre van szüksége.“ Hermann hajlamait ő megváltoztatni már nem lesz képes. Éppen a lelkész szavainak végeztével lép be az anya Hermannal. Azzal a finom tapintattal, mely ilyen esetekben mindig a nők és anyák sajátsága, az anya a legegyszerűbben elmondja az atyának Hermann szándékát, s hogy a hírt kevésbé

meglepővé tegye az atya előtt, avval kezdi, hogy mennyiszor beszéltek együtt azon óráról, mikor Hermann egykor menyasszonyával a szülők elé fog lépni. S ime most eljött az óra, ő férfiasan el van határozva. Ama leány az, az idegen, kivel találkozott; nélküle nőtlen marad.

A fiú is kimondja most érzelmeit, egyszerűen, minden erősebb kitörései nélkül a szenvedélynek: „Tisztán és biztosan választott szívem; neked a legméltóbb leány.”

Az atya valószínűleg mégis megvolt lepetve vagy pedig véleménye kifejezése fölött még nem határozott. Ekkor a lelkész ragadja meg a szót, a lelkész, kinek élet- és emberismerete valóban hívatásának magaslatán áll, és Hermann pártjára kel, kit már fiatal kora óta ismer. Kéri az atyát, hogy félre ne ismerje a leányt, ki legelőször mozdítá meg a „szeretett, jó és értelmes“ fiú lelkét. S mint ki az emberek lelkébe látni és belső érzelmeiket az arczokról megítélni képes, azt mondja, hogy az apát annál inkább hajlandóvá tegye:

Igen, arczáról látom, sorsa el van döntve.

A való vonzalom az ifjút férfúvá teszi.

A gyógyszerész ajánlatára és Hermann indítványára megegyeznek abban, hogy a lelkészszel együtt elindulnak a leány felkérésére, valamint azért, hogy felőle tudakozódjanak.

Hermann ezzel nagyon is meg van elégedve és kétségtelen tanúknak tart két olyan férfiút, mint a gyógyszerészt és lelkészt. Azután dicséretére kel a leánynak, ki nem kalandok kedvéért bolyong az országon keresztül, hanem kit a pusztító háborúnak kérlelhetlen végzete, mely a világot romba dönti s nem egy szilárd épületet emelt ki alapjából — üzött el. Szerencsétlenségét feledve, még másokon segít. — Az atya csudálkozik fiának szólási tehetősége fölött, saját óhaját elfojtja az anya és fiu kivánságával szemben, miután a két szomszéd is ezek pártján van és ellenkezése esetében előre látja a könnyeket és makacsságot az övéi részéről, azért beleegyezik, hogy a lelkész és gyógyszerész a leány felkeresésére induljanak.

Sentimentalis érzelmű emberek azt várnák, hogy kitörő örömmel fogadja Hermann atyja beleegyezését, a mire az előzmények szerint részéről alig volt reménye.

Egy ily vonás azonban, amennyire ellene volna az epikai csendes folyásnak s ezt nagy mértékben alanyivá tenné, nem is fekszik Hermann jellemében, kinek minden nyilatkozása naiv és természetes.

Szavaiban azonkívül bizonyos szilárd önérzetesség nyilvánul, mely az apja beleegyezése fölött való tiszta örömét elföldni nem képes. Annyira bizik azonfelül a szomszédok ítéletében, hogy esküszik, miszerint alá fogja magát vetni elhatározásuknak, s nem látja előbb a leányt, mig nem az övé. — Mig Hermann a lovak befogatásával foglalkodik, addig a szobában maradottak egyetmást megbeszélnek még a fontos dologról. A lovak felkantározása, a lovak befogatása, előttünk történik oly mesteri rajzban, mint páratlan szépségű az, melylyel Hermann szomszédainak, mikor nem messze a falutól, hová a leány felkeresésére indultak, megállította a lovakat, s Dorothea ismertető jeleit leírja. — Itt van egyszersmind azon kút is, mely mellett Hermann és Dorothea találkoznak, s melynek leírását a költő öntudatos művészi felfogással már itt adja, hogy ez később a páratlan szépségű találkozási jelenetet ne zavarja. S itt állítja meg Hermann a lovakat, a hársak árnyékában, hogy a szomszédok saját belátásuk szerint járjanak el érdekében. De, hogy a leányt annál előbb feltalálhassák, lerajzolja előttök alakját és ruházatát, de kéri őket, hogy szándékukat el ne árulják, s másokat kérdezzenek meg, mit beszélnek felőle.

A barátok a falu felé indulnak, s itt alkalmat vesz magának a költő, hogy az elűzöttek között uralkodó zavart plastikusan leírja. Egy helyen kiabáló hadonászó tömeget látnak, kik felé egy ősz ember méltóságos lépésekkel közeledik; atyailag komoly szavaira azonnal elhallgat a zaj. Szavainak benyomását indokolva látjuk abban, amit mondott. S valóban, ha valami, úgy a közös szerencsétlenség az, mely az embereket megfélemezheti, s az egymással való megfélelésre utalhatja. A lelkész, ki daczára annak, hogy eddigi utjokban is szomszédjával körültekintett, Hermann leírása után Dorotheát eddig meg nem pillantotta, az ősz férfiú komoly nyugodtságu szavaira, feléje közeledett és megszóllítá. Kérdezi, ha ő bírálja-e ezen községnek, s a gyönyörű szavakat intézi hozzá:

Úgy tűnsz fel előttem, mint a legrégebb vezetők egyike,

Kik a pusztákon keresztül üzött népeket vezettek.

„Úgy gondolom éppen, mintha Mózeszel vagy Józuével beszélnék.

Époly hasonlíthatatlan az ősz felelete, ki a kort, a történelem legkritikább koraival egybehasonlítja; egy pillanat alatt éveket él át az ember. „Nekünk azokkal szabad egybehasonlitanunk magunkat, kiknek az úr isten égő bokorban jelent meg komoly órában; nekünk is megjelent tűzben és felhőkben.“

A lelkész tovább is szól az érdeemes férfúval, a gyógyszerész pedig fülébe súgja, hogy megy a leányt fölkeresni.

VIII.

A hatodik ének két részre volna osztható. Az ének címe: A korszak (Klio, das Zeitalter) az első résznek felel meg, a második rész a cselekvényt egy lépéssel odább viszi. A bíró, kivel a lelkész most egyedül maradt, beszélgetésüket folytatva, egyszerű és megható képét nyújtja a francia forradalom kitörésének, és fejlődésének egyes mozzanatait, melyek a francia határhoz közel, a Rajnán túl lakó németeket sem hagyhatták érintetlenül, hű vonásokban ecseteli. A szabadság hajnalhasadtát ők is üdvözölték; a szabad kebel tisztábban lüktetett hallatára a szabadság szózatának; mikor emberi jogokról s az egyenlőségről szóltak, ők is nemes felhevüléssel buzdultak, s reméltek jobb kort. Jellemző e sor, melyel a forradalom hatására mutat:

„Wuchs nicht jeglichem Menschen der Muth und der Geist und die Sprache?“

Azonban csalatkoztak. A szabadság szép, derült ege csakhamar beborúlt.

„Romlott nemzedék küzdött az uralkodás előnyeért, méltatlan a jónak megteremtésére.“ *) S elmondja azután, mikor a barátból ellenség lett; az öldöklést, a gyászt, mikor a rend felbomlott, s mindenkinek másra nem lehetett gondolnia, minthogy védje azt, amit védhetett, s mikor a gyengéd nő kénytelen volt gyilkos fegyvert ragadni. S itt alkalmat vesz magának a bíró egy hős leányt tettét elbeszélni, ki egyedül maradt vissza a többi leányokkal a házban, mert a férfiak az idegenek ellen mentek. E bátorszivü leány egy a szobába tóduló prédáló csapat ellenében önmagát és a leányokat megvédette azáltal, hogy az egyiknek kardját elragadva, azt leverte és „férfias vágásokkal“ a többieket megfutamatotta. E természetes átmenet szerves összekötő kapcsot képez a két rész között. A bíró, anélkül, hogy maga valamit sejtene, észrevétlenül viszi át a beszélgetést azon térre, mely végre a lelkésznek is alkalmat nyújthat, hogy a keresett leány fölött tudakozódjék. — De erre nincs is ideje, mert a gyógyszerész, ki Hermann leírása után a leányt meg-

*) Aber der Himmel trübte sich bald. Um den Vortheil der Herrschaft Stritt ein verderbtes Geschlecht, unwürdig das Gute zu schaffen.

találta, suttogva mondja a lelkészhez, ki feléje fordul, hogy a leányt végre megtalálta, hogy jöjjön és hívja el a bírót is. A bírót azonban azalatt elhívták, azért ketten indultak megnézni a leányt. A kerítésen keresztül mutatja a gyógyszerész a lelkésznek az azon belül ülő leányt, ki a Hermann által adott vászon és ruhadarabokat a gyermek számára kiszabta és elkészítette. A lelkész az emberismerő szavaival tekint az ülő leányra s felismerve becsét, mondja :

„Valóban nem csodálkozom, hogy az ifjút elragadta.“

Azon csodálkoznunk nem lehet, hogy a gyógyszerészre Dorothea nem azt a benyomást tette, miután — ha nem is épen a legroszabb értelemben, önző természetét ismerjük, amivel egyáltalában egy kis bizalmatlanság szokott egybekapcsolva lenni. — A költő azonban az ő szájába adja Dorothea személyleírásának ismétlését. Ilyen részletek ismétlésével az ókori eposokban gyakran találkozunk. — A lelkész Dorothea testalkatáról következtet tiszta lelkére és sok életbölcsessel hozzáteszi, hogy ily derék ifjuság boldog aggkort ígér.

Most ismét a bíróhoz akarnak fordulni, ki éppen feléjük tart az uton. A lelkész azonnal okos elővigyázattal kérdezősködik a leány fölött, nem feledvén hozzá tenni, hogy dicséretes szándékból kérdezősködnek. — A bíró betekintvén a kertbe azt mondá, hogy már ismerik, mert ez vala azon hős leány, ki magát és öveit karddal védette meg. De ép oly jó mint erős! S a bíró a leányról dicséretesen emlékeztetvén meg kiemeli, mily csendes megadással viselte a jegyese halála fölött való fájdalmat; ez nemes szenvedélye a szabadságért küzdők sorába vezette Párisba, és iszonyú halállal múlt ki, mert mint itthon is, a cselszövény és önkény ellen küzdött. Mikor a lelkész és gyógyszerész elváltak a bírótól, az első erszényét húzta ki zsebéből s abból egy arany pénzdarabot vevén elő a bírónak adá felosztás végett (az ezüst darabokat már előbb osztotta szét) a gyógyszerész pedig, kinek pénze nem volt nála, egy pár pipa dohánnyal szolgál. A kettő most sietve tér Hermannhoz, kinek az örvendetes hirt a lelkész meg akarja vinni. A lelkész üdvözlő az ifjút mondván: Szived helyesen választott.

Mily finom lélektani indokolás fekszik azon módban, melylyel Hermann ezen reá nézve örvendetes hirt felveszi, s mily mély pillantást enged ez vetni a derék ifju becsületes jellemébe. Míg a lelkész és gyógyszerész érdekében eljárak, addig az ifju lelkében kételyek merültek fel. Gazdasága mellett sem hiszi, hogy a leány, kit a meg nem érdemlett szegénység büszkévé tesz, őt kövesse;

attól is fél, hogy nem szabad már. — Az ifju szívében azonban megérlelődik az elhatározás, ő maga akar menni sorsát megtudni. A lelkészt és gyógyszerészt rábirja, hogy maguk menjenek haza. Ő meg is jelöli az ösvényt, a melyen haza fog térni vidáman vagy szomorúan — egyedül.

IX.

„Hermann und Dorothea“ magyarázói egy véleményen vannak a hetedik ének: Dorothea (Erato) hasonlíthatatlan szépsége fölött. És valóban, a mi a jellemzés gyengédségét, a kifejezés bensőségét, az utánozhatlan bájt és varázst illeti, mely az egészen előmlik: mind ez ritka harmoniában egyesül e képben, mely elragad és lebűvöl. Az éneknek minden egyes jelenete a jellemzésben és hűségben a tökély bélyegét hordja magán. Hermann és Dorothea találkozása a kútnál, hová a leány korszóival vizért megy, találóan van indokolva s észrevétlenül, ugrás nélkül szövi tovább a történet fonalát. Ugy Hermann mint Dorothea jellemével teljesen megegyező a megszólítás, melylyel egymást üdvözlik, ép oly természetes, hogy a találkozásnak örvendenek. Mert az egyik a másikat oly oldalról ismerte meg, mely egymás előtt becsessé tette őket. A leány látása erőt és bátorságot adott Hermannak, — a leány pedig örül, hogy azt láthatja, ki nekik oly sokat adott:

„Mert az adakozónak látása époly örvendetes mint az adomány.“

Mindketten lefelé haladtak a széles lépcsőkön s mindketten a forrás falacsájára ültek; a mint lehajoltak a korszókba vizet meríteni akarván, arcuk vissza verődött annak tiszta tükréről, melyből az ég kékje vissza sugárzott s egymást barátságosan üdvözölték; az ifju vizet kért és Dorothea odanyujtá neki a korszót. Bizonyára már előbb is feltűnt a leánynak, hogy Hermann ló és kocsí nélkül van itt, s kérdezte is őt, hogy került ide onnan, ahol őt előbb látta. Egészen Hermann tartózkodó jellemét ismerjük fel a válaszban is, melyet Dorotheának adott. Vallomást tenni nem mer, Dorothea szemeiből, mikor rövid gondolkozás után fölemeli fejét és beléjük néz, tiszta érzelem sugárzik feléje; talán a jegygyűrű, melyet Dorothea ujján látott, is befolyással volt elhatározására, azért eltökélte magát — szívében csendes vigasszal — (fühlte sich still und getrost) s bizalmasan mondá a leányhoz, hogy anyja a korán elvesztett nővér helyébe már rég kívánt volna magának egy leányt, ki nem-

csak kezével, de szívével is legyen segítségére, s mikor őt ma látta hazament és elmondá szüleinek, dicsérve ügyességét és egészségét. S most eljött megmondani neki, a mit ő és szülei kívánnak. A leány azt mondja, hogy ne tartózkodjék megmondani a többit is, őt el nem rémítheti a szó; az atya és anya részére cselédül akarja szegődtetni. — Az ajánlat rövid volt, a felelet is rövid legyen. Igen, mondja, ő elmegy vele, s a sors szózatára hallgat. Megtette kötelességét, az anyát öveihez vezette, ők örülnek megmentésüknek. A többiek is remélik, hogy nemsokára házi tűzhelyükhöz visszatérhetnek, de ő nem csalogatja magát könnyü reménnyel, a szomorú utók után szomorúak fognak következni.

Csendes megnyugvás jellemzi következő szavait, a szolgálatot egy derék nő védelme alatt nem tartja lealázónak: „ingatag hirneve van a vándorló leánynak.“ — Csak a vizet akarja még övéinek vinni és elbucszúzni tőlök, azután vele megy. — Az ifju örömmel hallotta a leány elhatározását, és tünődött, hogy az igazságot ne vallja-e be neki? De ő beszélni hagyta. Mielőtt oda hagyták volna a kutat, még egyszer bele tekintettek. — *Cholevius* bámulatos naivitással és fontoskodással figyelmeztet arra, hogy ez alkalommal azon a véletlen által okozott fejbólintgatást nem ismételték. Sajátságos bogara egy komoly aestheticusnak ily körülményen fennakadni. Ha első ízben sem szándékosan történt s talán a víz felszínének hullámozása okozta, ami több mint valószínű, akkor az ugyanazon okból, most is történhetett volna, anélkül hogy a költő ezt szükségesnek találta volna ismételtlen felemlíteni; de az egymás felé való bólintgatás ismétlése ez esetben nem is tőlük függött volna. — De a víz felszíne valószínűleg teljesen elsimult, s az egymás felé való bólintgatás csak szándékosan történhetett volna, a mi a páratlan szépségü jelenetnek oly szint kölcsönöz, mely a képnek hatását nagy mértékben csökkenti

Hermann az egyik korszót ki akarja venni a kezéből, hogy segítségére legyen, de Dorothea nem engedi meg; az úr, ki néki parancsolni fog majdan, neki ne szolgáljon, -- és folytatólagosan mély jelentőségü szavakat mond Dorothea a nő rendeltetéséről. Valóban a nő becsét és méltóságát, hivatásának rendkívüli fontosságát, szívós kitartását és mindenre nagy befolyását kevés szóban méltóbban ecsetelni nem lehet.*)

*) Dienen lerne bei Zeiten das Weib, nach ihrer Bestimmung;
Denn durch Dienen allein gelangt sie endlich zum Herrschen,

Végre a pajtához értek, hol a Dorothea által gondozott nő volt ama leányokkal, kiket ő mentett meg; ugyanekkor a bíró is belépett a pajtába két gyermekkel, melyeket az imént találtak meg. A mily örvendetes volt a viszontlátás, oly megindító volt a Dorotheától való bucsú, mikor meghallották, hogy elhagyja őket, s a derék ifjut követi a városba, hol neki ennek szüleinél biztos hajléka lesz; dicsérték szándékát és áldották Hermann elhatározását. a gyermekek alig birtak elválni Dorotheától, mig nem ígértek nekik valamit.

X.

A nyolczadik énekben (Hermann und Dorothea; — Melpomene) a költő Hermann és Dorotheának utját írja le a városkába. Holdvilágos este van. Dorotheát élénken foglalkoztatja az új viszony, melybe lép, s az őszinte lélek, mely mindenekfölött az egyenes utat becsüli, kérdezi Hermanntól mikép viselje magát, szülőivel szemben, hogy őket megnyerje. Hermann őszintén felel, sőt bizalma, mely irányában határtalan, atyja kis hibáit sem halgattatja el vele. De Dorothea még többet akar tudni, még azt is kérdezi tőle, hogy vele szemben mikép viselje magát. Ezt csak erős, rendületlen érzület (Gesinnung) kérdezheti, párosulva a mocsoktalan, tiszta gondolkozásmóddal. — Azon fa alá értek most, melyen e délután Hermann bánatának okát panasolta el anyjának. A hold fényesen világolt s a ház körvonalaait mutatta, melyben hajlékot, tanyát lel a számüzött leány. A jelenet, melyben Dorothea elhibázza a lépcsőt és elbotlik, s hogy el ne essék, Hermannra kell támaszkodnia, Hermann habozása, hogy való szándokát elmondja-e, és tisztelettel vegyes tartózkodása, miután Dorothea ujján ismét érzi a gyűrűt, az a mély erkölcsi érzés, mely szóban és tettben nyilatkozik — mindez antik egyszerűséggel van előadva s a költőt azon klasszikus magaslaton mutatják, melyet elérni csak keveseknek adatott.

A szülők, a lelkész és gyógyszerész, különösen pedig az előb-

Zu der verdienten Gewalt, die doch ihr im Hause gehöret
Dienet die Schwester dem Bruder doch früh, sie dienet den Eltern,
Und ihr Leben ist immer ein ewiges Gehen und Kommen,
Oder ein Heben und Tragen, Bereiten und Schaffen für Andre.
Wohl ihr, wenn sie daran sich gewöhnt, dass kein Weg ihr zu sauer
Wurd', wenn die Stunden der Nacht ihr sind wie die Stunden des Tages,
Dass ihr niemals die Arbeit zu klein und die Nadel zu fein dünkt,
Dass sie sich ganz vergisst, und leben mag nur in anderen.

biek türelmetlenül várják Hermann visszatértét. Ők Hermannal a menyasszonyt várják s nem sejtik, hogy Dorothea, mint cseléd lépi át a küszöböt. Az ebből támadt félreértések, egy gyors megoldást nyerő bonyolódást okoznak, mely az egyének magas emberi becsét annál jobban tünteti elő.

XI.

Feltűnő a 9-dik ének (Aussicht — kilátás ; Uránia) kezdete. A költő a műzsákhöz fordul ; s a segélykérést, melylyel az eposköltő művét elkezdni szokta, itt a 9. ének kezdetén látjuk. Ugy hiszszük, hogy itt találhatunk némi vonatkozást az egyes énekek elnevezésére, a költő segélykérése itt a megoldásra vonatkozik. Kéri a műzsákat, hogy a kedves pár szövetségét teljesíteni engedjék.

A társaság türelmetlenkedik, sőt az anya már aggodalmának is adott kifejezést Hermann elmaradása fölött. Ekkor megnyilt az ajtó s annak küszöbén megjelen a pár. Hermann érzi helyzetének kényes voltát, s miután Dorotheát szüleinek ajánlja, kéri a lelkészt, hogy oldja meg a csomót, melynek kifejlésétől borzad ; mert nem mátkájául kérte a leányt, hanem ez cseléd gyanánt lépte át a küszöböt. A lelkész szólni is akar, de az atya, ki nem sejt és nem is sejthet semmit, öntudatlanul, és egészen eltelve az örömtől, hogy fia jól választott, oly szavakkal szólítá meg Dorotheát, hogy ez, ki cselédnek hitte magát a házban, melybe lépett, mélyen sértve érezhette magát. Az atya önelégült szavai, a leány szívét mérges törként érintették, a vélt gúny sajátságos izgalomba hozta a nő kedélyét, és természetével meg nem egyező hevességgel tesz szemrehányást az atyának, mondván, hogy teljesen ismeri magát és a viszonyt s kérdi, nemes gondolkozásmódra mutat-e őt ily gúnynyal illetni ? A lelkész egyszerre ketté vághatta volna a csomót, felvilágosítván az atyát a félreértésről ; a költő azonban nem akarta, hogy a leány egyéniségéből a legkisebb vonás hiányozzék, azért a lelkész még tetézi a keserűséget, melyet már az atya gúnnya okozott neki, s kedélyének kipuhatólása végett, habár látja a leánynak visszatartott fájalmát és szemében a könnyeket, vizsgálni akarja a leány megindult kedélyét és kísértő szavakkal („mit versuchenden Worten“) fordul hozzá, mondván, ha az úr szeszélyeit tünni nem képes, nem igen szolgálatra való, miután már az atya tréfája is oly mélyen találja őt ; mert mi sem természetesebb, mint amit az atya mondott. — Dorothea valódi nőies és mégis büszke jelleme válaszában

nyilatkozik egész eredetiségében és fenségében. — Keble túlárad az érzelmektől, tovább nem bírja visszatartani ez érzelmek rohamos folyását és forró könyeket sirva, válaszol a lelkész szavaira: Az okos ember, ki fájdalunkban tanácsot adni hisz, sohasem tudja, mily kevésbé képes a hideg szó kebelünket azon szenvedésektől megszabadítani, melyeket magas sors reánk rótt. A beteg a leggyengédebb érintést is érzi. Dorothea el akar menni, nem szabad a házban maradnia, felkeresi szegény övéit, kiket a szerencsétlenségben elhagyott, a maga részére keresve a jót. S mivel erős elhatározása ez, azért bevallhatja, a mi különben éveken át szívébe rejtve lett volna. Mélyen találta az atya gúnyja, nem azért mert büszke és érzékeny, ami a cselédhez nem illik, hanem mert a vonzalom megmozdult szívében az ifju iránt, ki ma szabadítójaként jelent meg előtte. Bevallja azt is, hogy hizelgett neki a gondolat, hogy talán kiérdekelheti őt. S most belátja, hogy a szegény leány mily távol áll a gazdagabb ifjutól, habár amaz a legderekabb volna. Rendkívül nemes gondolkozása azon szavakból tűnik ki, mikor azt mondja, hogy mindezt azért említette, hogy szívét félre ne ismerjék, melyet a véletlen sértett meg, hogy eszméletét visszanyerje. Most azonban ne tartsa őt vissza semmi, nem a mély éjszaka, a zuhogó eső, a menny dörgése, a zakatoló vihar. Bámulatos művészi öntudatossággal játszatja bele a költő a természet működését is e jelenetbe.

A leány ki akar menni az ajtón, az anya azonban körülfogja és csudálkozva felkiált: Mit jelentsen ez? te fiam jegyese vagy. Az atya azonban, ki még mindig nincsen fevilágosítva, boszankodva mond, hogy nem szereti a könyeket, ellenére vannak; és kellemetlen reá nézve, hogy engedékenységeért így végződik a nap. „Végezzetek, én lefekszem.“ Az öreg már elmenni készül, de a fiu könyörögve áll elébe; kéri hogy ne haragudják, mert minden zavarnak ő az oka; e zavart a lelkész még színlelésével növelte; s kéri a lelkészt hogy most szólnon már ő. A lelkész pedig, ki inkább örül annak hogy ő, éppen e zavar növelésével célját elérte, mosolyogva kérdi, hogy másképp lehetett e volna Dorothea ajkairól a szép vallomást hallani, s oly mély pillantást vetni kedélyébe? Azért biztatja Hermannnt, hogy csak beszéljen maga, nincs szükség itt az idegen nyilatkozásra. És Hermann első sorban Dorotheát világosítja fel. — Szíves szavakban mondja neki, hogy ne bánja a könyeket és a muló fájdalmat, ók bevégzik szerencsését. Nem azért jött a kuthoz, hogy az idegen, derék leányt cseléd gyanánt szegődtesse, hanem hogy

szereimét megnyerje. Tartózkodó, félénk tekintete nem láthatta szive vonzalmát, s csak nyájasságot látott szemében, mikor a kút csendes tükrében üdvözölte. Azért már az is boldogság fele volt reá nézve, hogy a házba hozhatta. Légy áldott — mondá végül hozzá — mert ime te magad fejezed be. — A leány mély megindulással tekintett az ifjura. — A többieknek pedig a lelkész magyarázott meg mindent. A leány kecscesel meghajol az atya előtt és kezet csókolva mondja: „Ti igazságosan megfogtok bocsátani a meglepettnek, előbb a fájdalom könyei és most könyei az örömnnek; bocsássátok meg amaz érzelmet és bocsássátok meg ezt is, és hagyjatok magamat beletalálnom a boldogságba, mely ujonnan ért! Igen az első boszantás, melynek én — a megzavarodott — voltam oka, legyen egyszersmind az utolsó is! A mire magát a cseléd kötelezi, hivséges szolgálatra, azt tegye meg nektek a leány.“ *) Az atya, ki érzelmein alig bir uralkodni, könyeit elrejtve megöleli, az anya is megöleli és megcsókolja; és — halgattak a könyező nők. — A lelkész az atya és anya ujjairól lehuzva a jegygyűrűket eljegyzé Hermánnt és Dorotheát. Az aranygyűrűnek ismét azon rendeltetése legyen, hogy szorosra fűzze a szövetséget, mely hasonló legyen a régihez. Eljegyzi és megáldja őket a szülők akaratával a barát tanúsága mellett. — A szomszéd pedig — a gyógyszerész — nem fukarkodik üdvözlétével. — De mikor a lelkész az arany karikagyűrűt Dorothea ujjára huzza, a másikat is meglátja, mely Hermánnt történetünk folyamában többször visszatartóztatá vallomása kimondásától. A lelkész tréfásan megjegyzi, nehogy az első vőlegény tiltakozzék az oltárnál! — Dorothea erre egy pillanatot szentel az elhunytnek, ki egy nagy és nemes eszme szolgálatában áldozta fel életét; s Dorothea szavaiból tanuljuk ismerni a szeretetreméltó, a nemesért és jóért hevülő ifjút, kit a forradalom árjai eltemettek. Mily nemes önmegtágadás nyilatkozik e szavakban: „Ha új lakás és új egyesülés csábit téged, élvezd hálával, amit azután a sors neked nyújt.“ **)

*) Ihr werdet gerecht der Überraschten verzeihen,
Erst die Thränen des Schmerzes und nun die Thränen der Freude.
O vergebt mir jenes Gefühl, vergebt mir auch dieses
Und lasst nur mich ins Glück, das neu mir gönnte mich finden!
Ja, der erste Verdruß, an dem ich Verworrene schuld war,
Sei der letzte zugleich! Wozu die Magd sich verpflichtet,
Treu, zu liebendem Dienste, den soll die Tochter euch leisten.

***) Locket neue Wohnung dich an und neue Verbindung,
So genieße mit Dank, was dann dir das Schicksal bereitet.

Hermann, kinek férfiasága teljes fejlettségben mutatkozik, boldognak és erősnek érzi magát. Nagyobb becse van előtte mindennek: Te enyém vagy — mondja, s így az enyémnél enyémebb, mint valaha. Bekövetkezhető zavaroktól nem fél, azért boldogságát erővel és bátorsággal, nem pedig aggódva akarja élvezni. S ha most vagy jövőben fenyegetne az ellenség, te készits el a harczra s add kezembe a fegyvereket. Ha érzem, hogy te véded a házat és a szülőket, keblem biztosan elébe áll az ellenségnek. — „S ha mindenki úgy gondolkoznék, mint én, akkor a hatalom kelne fel a hatalom ellen és mindnyájan örülnénk a békének.“ *)

XII.

Az eljegyzés tényével végződik a költemény. A regény házassággal végződött volna; az idyll Vosz „Luizá“-jának értelmében szintén, de nem kell e éreznünk, hogy a költemény ideális lényege ama közönséges befejezéssel mennyit szenvedett volna. Így megmarad az emberileg ideális magaslatán, s a lelket megragadó, bűvöletes összhangot nem zavarja meg semmi. Előttünk fejlődnek és előttünk nyerik tökéletes bevégeztségüket a jellemeik. De nem egy oldalról hanem minden oldalról ismerjük őket, úgy hogy felőlük teljes képet alkothatunk magunknak. A világosság mellett ott van az egyikben, másikban az egyéniséget annál jobban feltüntető, habár csekély árny is. — Nehezen szeretnők őket annyira, ha emberileg szép jellemükbe, az emberi gyarlóság egy-egy vonása nem vegyülne; de örülünk annak, hogy a világosság, a fény majdnem mindegyikben tulnyomó. — Így a vendéglősben egy kis hiuság és szeszély mellett, — a közügyekért szívesen áldozó polgár jellemét ismerjük meg, munkás derék, hasznos tagját az emberi társaságnak. Hermannban a félnék tartózkodás mellett, a lelke mélyében becsületes, a józan munkásság iránt fogékony ifjut, ki a salonok kölni-viz illatu levegője helyett a természet üde levegőjében folyó verejtékes munkát szereti inkább s testben lélekben egyaránt erős, véstől, vikartól nem fél s kész vele megküzdeni. — Az anyában, kinek eszményein rajzolt jellemébe árny nem vegyül az egyszerű gondolkozásu, de a nő, az anya és hitvestárs kötelmeit egész kiterjedésükben méltányló házi-

*) Und gedächte jeder wie ich, so stünde die Macht auf
Gegen die Macht und wir erfreuten uns alle des Friedens.

nőt. — A lelkész jellemébe sem vegyül a legkisebb árny sem. S a költő mély öntudattal rajzolta e jellemet, felfogván a lelkész hivatását. Hisz ezek példájául kell neki szolgálnia; tanácscsal, tanítással kell ellátnia híveit, kik az élet folyásán keresztül annyiszor reá szorulnak; s kevesebb emberi gyarlóságot kitől várhatnánk méltán, mint attól, kinek szavára annyian hallgatnak, s ki példaadásával annyi üdvöset és jót teremthet — az isten szolgájától? És valóban bámulással vegyes tisztelettel tekintünk a lelkészre, ki mindegyiküknek felette állva, szavaival vigasztalni van hivatva; ki az élet magasabb felfogásával élénk érzéket párosítva a kisebb bajok, a gyarló gondok iránt, megérdemli, hogy a lelkek vezetője legyen. S mi szívesen bízza magát ily vezetőre az ember, ki sokszor az ok és okozat közötti egybefüggést kikutatni nem bírván, idegen gyámolra szorul a bánat és keserűség napjaiban?

Magas és tiszta Dorotheának jelleme. A legnagyobb mértékben gyengédnek és érzékenynek bizonyul. Humboldt Vilmos meg nem egyezőnek tartja a női természettel Dorothea hősies tettét, melyet a bíró a lelkésznek oly egyszerű és megindító szavakban elbeszél és téves fogásnak tartja a költő részéről. Mi a rendkívüli körülmények folytán, melyek miatt a gyenge leány tüzhelyéről elűzetik, nemcsak megegyezőnek tartjuk tettét a női természettel, hanem nagyon is természetesnek; a veszély pillanata óriási erőt kölcsönöz a gyengébbnek is, és nem kelle-e Dorotheának is a legvégsőre elhátározva lenni, mikor saját és az általa védett gyermek-leányok becsülete megóvásáért a természetével ellenkező hősi tette ragadtatja magát. Határozottan öntudatosnak kell tehát tartanunk a költő eljárását Dorothea jellemének megalkotásában is. Dorothea a pillanat kényszerének hatása alatt cselekedett úgy, amint cselekedett, s jellemének e vonását éppen e kényszerítő hatás szülte, — az önvédelem jogát kellene tehát megtagadnunk a nőtől, ha cselekedetét jellemének rovására kellene írunk; zavaros időkben a nőnek sem elegendő fegyver — a köny. — Ez értelemben még kalandoszerű vonásnak sem lehet azt nevezni. A történet folyamában pedig, amint alkalmunk van Dorotheát jobban megismerni, gazdag kedélyét, nemes szívét, egészséges tiszta érzületét, mely éppoly mentt az üres érzélgéstől, mint a fagyos tartózkodástól, azon elszántságot, melylyel a meg nem szokott, kényelmetlen helyzetbe találja magát s tehetsége és ereje szerint még így is szívesen van mások segítségére; mindezekben egy oly női lélek igaz jellemvonásait látjuk, mely

megóva a ferde, gyenge s csak a külszinre számító nevelés káros befolyásától, szépen és üdén fejlődhetett. A költő teremtő szellemének egész varázsával árasztotta el Dorothea egyéniségét; s az üde természetesség, mely szavait és tetteit jellemzi, valóban megindít és elragad bennünket.

A gyógyszerész önzése is enyhül némiképen az által, hogy mások örömein örülni tud.

A biró nemes magatartásában, egyszerű szavaiban az elkerülhetetlen bajokba való bölcs megnyugvás, nyugodt megadás szellemét árulja el.

XIII.

Fejtegetésünk folyamában többször volt alkalmunk odamutatni, hogy a költemény egészében és részleteiben nagymértékben megindító, sőt lélekemelő. A benvomás, melyet átolvasása után érzünk, tiszta, derült és — mondanám — üditő. Ez egészen a költő érdeme, ki az egyszerű tárgyat a teremtő művész öntudatosságával dolgozva fel, az átlátszó szerkezet mellett, mely a költemény taglalásában nyilatkozik, a költői dictionnak majdnem utolérhetlen példáját adta. Mert kétségenkívüli az, hogy a compositió és dictio tökéletessége nélkül akármely költemény harmonicus hatást előidézni nem képes. „Hermann und Dorothea“-ban pedig mindkettő oly szerencsés módon egyesül, sőt a költő az egyiket oly szerves egységbe hozta a másikkal, hogy azt csak az eposi egység rovására képzelhetnők másként.

„A dictio szépsége — mondja Humboldt Vilmos már fentebb említett művében „Hermann und Dorothea“-ról — egyes példákon mutatható ki és érezhető. Az egész költemény egyetlen egy helyén sem találunk fölösleges díszet, kelletlen ismétlést vagy általában oly kifejezést, mely erősebb, pompásabb volna, mint ahogy a tárgy megkívánja. A költészet szónokias stylusával, melyet a külföld költőinél oly gyakran találunk, misem ellentétesebb, mint költőnk előadásmódja. Mindenütt csak a tárgyat írja le, de mindenütt csakis azt, egész és teljes tartalmában. A hol nagy természeti jeleneteket ír le, kifejezése érzékies, pompás és merész. Hermann und Dorothea este, mikor a nap éppen lemenőben van, hazafelé mennek. Mily nagyszerűen festi a költő a jelenetet: — „Igy elébe ment a kettő a lehanyatló napnak, mely viharral fenyegetőleg mélyen a felhőkbe

rejtőzött, és tüzes pillantásokkal a fátyol mögül majd itt, majd ott, sejtelemteljes világitást ragyogtatva a mező fölé.“ *)

Éj lesz.

„Gyönyörűen fénylett a teli hold le az égről; éj vala, egészen elfedve a napnak utolsó fénylése; s így előttük fekvének tömegekben egymás ellenében világosságok, fénylők, mint a nap, és sötét éjszakák árnyékai.“ **)

Érett rozsföld hullámszik a levegőtől megmozgatva ide és oda. Arany erőnek nevezi, mely az egész mezőn mozog. De a leírásoknál is láthatni, hogy érzéki tárgyakat s nemcsak az érzékek kedvéért festi, hanem mindig egyúttal képzeletünket is mélyebben hangolja, s mindent jellemzetesen rajzol, mindent vonatkozással azon hatásra, melyet reánk gyakorol. Mert előadásmódjának ez nagy és szép sajátossága. Úgy mint egyáltalán mindig egybekapcsolva adja elő az alakot az érzülettel, épúgy mindig oly kifejezést választ, mely mindakettőt, az elsőt egész egyéniségében, a másikat egész igazságában mutatja. Azért ő oly sajátos művészettel bír, s egyes melléknevekkel sokat képes kifejezni, legtöbbet azokkal, melyek az első pillanatra nagyon egyszerűeknek tetszenek A hol indulatokat fest, vagy pedig igazságokat mond, minden szót kerül, mely túlzottnak vagy mesterségesnek tetszhetnék vagy melylyel általában a legegyszerűbb érzélem nem rokonszenvezhetne; de ezzel ismét mindent egybekapcsol a mi ez egyszerűséggel megfér. Ez által minden kifejezésében van mély tartalom és bizonyos antikyszerűség, s az erény, szerencse, élet fogalmai nála oly tartalmat és teljességet kapnak, melyet más költőnél hiába keresünk. Nem szavaknak és leírásoknak tetszenek azok többé, hanem azon érzelmek maguk, amint a szívből ömlenek. Ilyen a halál képe a lelkész beszédjében: „S mosolyogva mondá a lelkész: A halál megindító képe a bölcs előtt nem rém s a jámbor előtt nem vég; amazt vissza ösztönzi az életre és cselekvésre tanítja; emennek a jövő üdvre való reményét erősíti a bubánatban; mindkettőnek léletté lesz a halál. Az atya

*) Also gingen die zwei entgegen der sinkenden Sonne
Die in Wolken sich tief, genvitterdrohend, verhüllte,
Aus dem Schleier bald hier, bald dort, mit glühenden Blicken
Strahlend über das Feld die ahnungsvolle Beleuchtung.

**) Herrlich glänzte der Mond, der volle, vom Himmel herunter;
Nacht wars, völlig bedeckt das letzte Schimmern der Sonne;
Und so lagen vor ihnen in Massen gegen einander
Lichter hell wie der Tag, und Schatten dunkeler Nächte.

igaztalanul járt el, mikor az érzékeny gyermeknek a halált mutatta a halálban. Mutassák az ifjunak a nemesen érő aggkornak becsét s az aggnak az ifjuságot, hogy mindkettő az örök körnek örüljön és így az élet teljesüljön az életben!“ *)

A kiszabott szűk tér nem engedi meg, hogy e helyütt azon véleményekre is kiterjeszkedjem, melyek a mű nemzeti jelentőségére nézve az aestheticusok magyarázataiban találhatók, bár ezekhez annál is inkább szó férne, mert Goethe maga ujjmutatást adott a költemény felfogására nézve már abban is, hogy az eposban szereplő személyeket a tisztán emberinek alapjára helyezte, elválasztva őket úgy szólván nemzeti és felekezeti érdekeiktől. Nem kevésbé érdekes volna Schiller befolyásának nyomait keresni és taglalgatni, mely pedig éppen e műre nézve, nemcsak elvitázhatlan sőt nagy mérvű. Gervinus szerint Schillernek befolyása nélkül egyáltalán nem nyílt volna meg ismét Goethe költészetének tiszta forrása. (L. Gervinus Geschichte der Deutschen Dichtung V. r. Leipzig 1842. 470. l. s. t.)

Mindezekről más helyen és más alkalommal fogok bővebben szólni.

„Mindenütt — így végzi Schlegel A. W. említett ismertetését — az emberi dolgok fölötti szelid, szabad, nemzeti és politikai pártosságoktól tisztult szempontra emeltetünk. — A főbenyomás megindulás, de nem érzélgős, szenvedő, hanem jótékony tevékenységre átmenő megindulás. „Hermann und Dorothea tökéletes mestermű nagy stilban, egyszersmind szives, érthető, hazafias és népszerű; a bölcsesség és erény arany tanításaival teljes könyv.

HOFFMANN MÓR.

*) A letrész ezen hasonlíthatlanul szép szavai a költemény utolsó 9. énekében fordulnak elő, mikor a gyógyszerész elmondja, hogy atyja miképpen példázta egykoron türelmetlenségeért a halállal

Lächelnd sagte der Pfarrer : Des Todes rührendes Bild steht
Nicht als Schrecken dem Weisen, und nicht als Ende dem Frommen.
Jenen drängt es ins Leben zurück und lehret ihn handeln ;
Diesem stärkt es zu künftigem Heil, im Trübsal die Hoffnung ;
Beiden wird zum Leben der Tod. Der Vater mit Unrecht
Hat dem empfindlichen Knaben den Tod im Tode gewiesen.
Zeige man doch dem Jüngling des edel reifenden Alters,
Werth, und dem Alter die Jugend, dass Beide des ewigen Kreises
Sich erfreuen und so sich Leben im Leben vollende.

II.

Adatok a tanoda 1878—9. évi történetéhez.

Az elmúlt évi értesítőben közöltem hogy az új iskolaépület a jövő tanév kezdetén magasztos céljainak át fog adatni. A nagykanizsai polgári fi-iskola 7. évi folyamát már az új épületben kezdhette meg. Ezen, városunknak díszét képező épület valóban nagy-szerű, amit mindazon t. vendégek, kik intézetünket becses látoga-tásukkal megtisztelték, bevallanak, és a város áldozatkészségét min-denkor dicsérőleg kiemelik. Az emeletes épület az elemi fi- és a polgári fi-iskolák számára épülvén, a beosztás is aszerint történt. Földszint van az elemi iskola számára hat tanterem, az iskolaszék gyűlésező terme, az elemi iskolai igazgató irodája, a polgári iskolai tornaterem és a polgári iskolai szolgálakása. Az emeleten pedig a polgári iskola helyzetetett el; van itt hat tanterem, egy vegytani laboratórium, mely egyszersmind könyvtári helyiség is, egy terem a terményrajzi- és természettani szerek elhelyezésére, egy rajzterem, tanácskozási szoba és az igazgatói iroda.

Az iskolaépület belseje éppen oly kellemes benyomást gyakorol mint a külseje; a lépcsőház és folyosók elég világosak és szélesek, honnét czélszerű ajtók nyílnak az egyes tantermekbe, melyek mind igen világosak, tágasak, magasak és könnyen szellőzhetők; a tan-termek a legújabb mintájú padok- és asztalokkal, a szertárak pedig a czélnak teljesen megfelelőleg vannak bebútorozva; említésre méltó még a tornateremnek felszerelése és az iskola melletti nyári torna-helyiség.

Az 1878/9. tanévre a tanulók szabályszerű felvétele m. évi augusztus hó utolsó és szeptember havának három első napján történt; ugyanezen napokban tartatván meg a felvételi és javító vizsgálatok is. Szeptember hó 4-én az összes tanuló ifjuság az intézet rajztermében összegyűlvén, az igazgató, a tantestület jelenlétében, alkalmi beszéddel üdvözlé a tanulókat az új épületben a tanév küszöbén. Kiemelé Nagy-Kanizsa városhatóságának és közönségének páratlan áldozatkészségét, melylyel intézetünket minden irányban tökéletesíteni és ezáltal minél nagyobb mérvben hasznossá tenni igyekeznek; ecsetelé a tanárok feláldozó szeretetét, mely szeretet és áldozatok csakis az ifjuság javát és boldogságát czélozzák; inté végre a tanulókat szorgalomra és erényességre, mert csak erkölcsösség-, engedelmesség- és tudományban való haladás által szerezhetnek örömet elsősorban a szülőknek, de közvetve másoknak és a hazának. — Szeptember hó 5-én a magas rendeletek megtartásával kezdetét vette a rendes tanítás.

A beírt tanulók összes száma 148.

Kitetszik, hogy tanulóink száma ezen tanévben is növekedett; az előző tanévben 140 tanuló lön bejegyezve, ezen évben pedig 8-cal több tanuló jegyeztetett be.

A tanévet szabályozó tantestületi értekezet, melynek működése a tantárgyak s órák felosztására és az osztályfőnökök kijelölésére terjedt ki, szeptember hó 1-én tartatott meg. Ugyanekkor az értekezletek jegyzőjévé Hoffmann Mór, könyvtárnokká Morgenbesser János választattak meg.

A tantárgyak mind a tanoda helyiségeiben adattak elő. Változás a tantestületben nem történt ugyan, a tanítás tehát szabályszerűen folyhatott volna az egész év alatt, de zavarólag hatott intézetünkre azon körülmény, hogy Schultz Károly rajztanár a mozgósítás alkalmával augusztus hó 25-én mint tartalékos behivatott, Boszniába küldetett, honnét csak november hó 11-én térhetett vissza, amikor is működését azonnal megkezdte; távolléte alatt teendői a kartársak készséges helyettesítései által pótolttak. Az egészségi viszonyok intézetünkre nézve eléggé szerencséseknek mondhatók, a mennyiben sem a tantestületet, sem tanítványainkat nem sújtották komolyabb következményű betegségek; meg kell említenem, hogy egyes tanárok néhány napig tartó betegségük alkalmával tanóráik a kartársak által töltettek be és így a tanításra nézve hátrány nem volt.

A fegyelem érdekében az ide vonatkozó iskolai szabályok kétszer, a tanév elején és február havában a rajzterembe összegyűlt tanuló ifjuság előtt ünnepélyesen felolvastatván, az erkölcsi általános magaviseletre nézve nem téveszték el jótékony hatásukat, a mennyiben nagyobb kihágás nem történt.

A tantestület pontosan megtartotta az előirt értekezleteket, részint, hogy a tanmenet- s módszerről számot adjon magának és a felsőbb tanhatóságoknak, részint azért, hogy az összes ifjuság s minden egyes növendék erkölcsi és szorgalmi magaviseletéről közösen meggyőződjék s gondoskodjék azon tényezők megszerzéséről, melyek az ifjuság előhaladását biztosítják, és elhárítson minden akadályt, mely a sikernek útjában állana. Nyilvántartás végett óráról-órara vezetett a tanügyi napló, s ezzel kapcsolatban a mulasztók valamint a fegyelmi észrevételek rovata is.

Nagy-Kanizsa város tekintetes tanácsa és iskolaszéke, hogy a szegényebb polgárok gyermekeinek ezen intézethez való férhetésüket megkönnyebbitse, a tanév kezdetén a tandíjmentesség kedvezményét 28 tanulóra terjeszté ki és azonkívül 60 tanulót a szükséges iskolakönyvekkel is ellátott. Oesterreicher József VI. oszt. tanuló egy aranynyal jutalmaztatott Schultz Károly rajztanár által a rajzolásban tett feltűnő haladása miatt. Ösztöndíjat élvezett Schaller János VI. oszt. tanuló, főtisztelendő Tallián Ede zágrábi kanonok úr alapítványából 60 o. é. írtot. Hálásan jegyzem fel, hogy a tekintetes városi tanács a lefolyt tanévben is tekintélyes összeget fordított, részint taneszközök-, részint a könyvtárnak gyarapítására.

A rendes tantárgyakon kívül előadattak még mint melléktárgyak az arra önkényt vállalkozott tanulóknak a francia nyelv, a zene, a szalmafonás és lombfűrészelés. A francia nyelvet összesen **13** tanuló tanulta egy csoportban heti 2 órában. Ahn-Mutschenbacher „Francia nyelv“ című tankönyv anyagából 80 lecke végeztetett. A zenében már több-kevesebb jártassággal rendelkező **8** tanulóból álló zenekar ez idén is folytatta működését és hetenkint 2 órát fordított zenedarabok betanulására. A szalmafonás és lombfűrészelés egy, ezen célra külön berendezett, szobában tanított szabad órákban.

A tanuló ifjuság rendszeren végezte vallásbeli kötelességeit az illető hitoktatók utasítása és vezetése mellett.

Intézetünk a lefolyt tanévben több ünnepélyt rendezett, és pedig október hó 4-én Ő felsége dicsően uralkodó apost. királyunk

legmagasb névünnepén ; január 28-án Deák Ferencz halála évfordulójának alkalmából ; április 24-én Ó felségeik ezüstmenyekzője alkalmával, továbbá a tanév megnyitása- és bezárásakor. Mindezen alkalmakkal az összes ifjúsághoz intézett alkalmi ünnepi beszéd Hoffmann Mór nyelvtan. által, az ifjúsági ének- és zenekar közreműködése és szavalat emelték az ünnepélyek magasztosságát.

Ezeken kívül rendezett az ifjúság május 24-én a tantestület vezérlete mellett tavaszi ünnepélyt, mely alkalommal az ifjúsági ének- és zenekar nyilvános előadást tartott belépti díj mellett. E hangverseny tiszta jövedelme 174 frt 84 kr o. é. az intézet számára egy új zongora beszerzésére fordítottatik.

Intézetünk iskolai takarékpénztárának az idén csak 12 tanuló volt részvényese, mely körülmény csakis a mostoha időknél tulajdonítható. A tanulók minden héten egyszer adták át pénzüket Rosenblüh Lajos tanár úrnak a ki az iskolai takarékpénztárt e tanévben is kezelte. Junius 1-ig összesen betéttett 12 tanuló által 19 frt 50 kr., mely összeg a helybeli takarékpénztárba elhelyezett. Intézetünk iskolai takarékpénztára részéről három év óta 233 frt 20 kr. van elhelyezve a helybeli takarékpénztárnál.

Tekintetes Vizner Pál zalamegyei m. tanfelügyelő ur, Nucsecz József iskolaszéki elnök ur kíséretében január hó 25-én szerencséseltette intézetünket becses látogatásával ki is az egyes osztályokban folyamatban volt előadásokat élénk részvétellel kíséré ; megtekinté az intézet vegytani helyiségét, tanszertárait, gyűjteményeit s kellemesen vett tudomást azon áldozatokról, melyeket a város ezen intézet javára már eddig is hozott. Ezenkívül szerencséseltették még intézetünket látogatásukkal tek. Nucsecz József iskolaszéki elnök, Plosser Ignác, Dr. Szukits Nándor és Lengyel Ignác iskolaszéki tag urak több ízben.

A lefolyt tanévben tantestületünk, a tekintetes iskolaszék előleges jóváhagyásával, a következő lapokat járatta : Magyar nyelvőr, Középtanodai tanáregyleti közlöny, Népnevelők Lapja, Általános tanügyi közlöny, Földrajzi közlemények, Néptanítók Lapja, Bürgerschule. Ezeken kívül járatta még a tantestület : Magyar Tanügy-et és a Polgári iskolá-t.

Május hó végén tartott értekezletén megállapította a tantestület az évi rendes vizsgálatok sorrendjét, mely a tek. iskolaszékhez jóváhagyás végett felterjesztetett. A vizsgálatok, a tek. iskolaszék előleges jóváhagyásával, junius hó 23-ától ugyan e hó 28-ig bezá-

rólag az iskolaszék biztosai elnöklete alatt tartattak meg; a szép és nagyszámu rajzok a vizsgálatok tartama alatt csoportokban voltak kiállítva.

Junius 20-án tantestületi tanácskozmány tartatott s ezen a tanodai ifjuság erkölcsi viselete, szorgalma s az egyes tantárgyakban tanusított előmenetele bírálat alá vétetett, az osztályzatok megállapítottak és a bizonyítványokba jegyeztettek; a tanévet junius 29-én zárünnepélylyel fejeztük be, kiosztván ez alkalommal a jutalmakat, bizonyítványokat és az Értesítőt.

III.

Jótékonyági rovat.

A lefolyt iskolai évben is akadtak, részint egyes intézetek, részint egyes tanügybarátok, kik a tanügy oltárára meghozták nemes áldozataikat.

A nm. vallás- és közokt. minister ur Bartalus Ist. és Gyertyánffy Ist. „Négyesdalok zsebkönyve“ czimű munkával ajándékozá meg könyvtárunkat.

Főtisztelendő és ngs. Tallián Ede zágrábi kanonok ur 1000 frtos alapítványa kamataiból egy kitünő és jóviseletű növendék részesítettett segélyben.

A tek. városi hatóság és iskolaszék 28 tanulót tandíjmentességben részesített és 60 tanulót a szükséges iskolakönyvekkel ellátott; könyvtárunkat pedig Bátorfi Lajos „Tíz év emléke Zalában“ czimű munkával gazdagította.

A nagy-kanizsai takarékpénztár tek. választmánya intézetünk szegényebb és szorgalmas tanulói közt kiosztandó tankönyvekre 40 frtnyi összeget utalványozni kegyeskedett.

Tek. Eben-spanger Lipót ur egy körmöczi aranyat a számtanban legjobbnak elismert tanulónak jutalmazására ajándékozni sziveskedett.

Witt Fülöp helybeli magán-tanító ur 1 db. igen szép Meidinger-féle elemmel járult intézetünk természettani múzeumának gyarapításához.

Az Eggenberger-féle könyvkereskedés, a Franklin-társulat, valamint Tettey Nándor ur több becses művel gazdagíták könyvtárainkat.

Említendő itt még a tanulók által gyűjtött rovarok.

Fogadják mindannyian nemesszivű áldozataikért, melylyel a jó czélt előmozdítani sziveskedtek, legforróbb hálánk őszinte kifejezését.

IV.

Az intézet tanszereinek gyarapodása**1878—9-ben.**

Azon körülménynél fogva, hogy a tek. városi tanács a még hiányzó iskolai butorokra 1006 frtot, a tornaterem felszerelésére pedig 560 frtot, tehát összesen 1566 frtot engedélyezni sziveskedett, tanszerek beszerzésére és a tanári könyvtár gyarapítására csakis 172 frt 90 krt ajánlott meg; ezen összeg erejéig a következő beszerzések iránt történt intézkedés:

1. Természettani szertár. 1 darab Atwood-féle esőgép; 4 db. Bunsen-féle elem; 15 kgr. salétromsav; — összesen: 87 frt 50 kr. Ajándék útján: 1 db. Meidinger-féle elem.

2. Földrajzi szertár. Magyarország fali térképe; Osztrák-magyar. monarch. fali térképe; — összesen: 8 frt 80 kr.

3. Szabadkézi rajz. 10 dbból álló Vignola-féle oszloprendszer gypsből, — összesen: 36 frt.

4. Tanári könyvtár. a) Vétel útján: Bodnár: Irályt. és szerkezetan; Bodnár: Irályt. és olvasókönyv; Névy L.: Írásművek elmélete; Névy L.: Olvasmányok az írásművekhez; Fillinger K.: Állattan; Fillinger K.: Növénytan; Dr. Hajdu Gyula: Vegy- és ásványtan; Hunfalvy J.: Kis földleírás; Schwicker J. H.: Magyar története; Lutter N.: Szorszámok. Folyóiratok: Magyar nyelvőr; Középtanodai tanáregyleti Közlöny; Népevelők Lapja; Általános tanügyi Közlöny; Földrajzi közlemények; Bürgerschule; Magyar Tanügy; Néptanítók Lapja, — összesen 40 frt 60 kr. b) *Ajándék útján.* Fillinger Károly: Állattan I. rész; Szécskay J.: Növénytan I. r.; Szvorényi J.: Olvasókönyv; Harrach J.: Német verstan; Klingenberg J.: Deutsches Sprachbuch; Márgai K.: Deutsche Aufgaben; Németh K.: Hit- és erkölcsstan; Hoffmann M.: Németnyelvtan II. r.; Dr. Szabó J.: Ásványtan; Sporzon P.: Gazdasági olvasm.; Németh K.: A ker. egyház röv. tört.; Kozma Gy.: Magyarország rövid statisztikája; Stewart-Müller: természettan; Roscoe-Müller: Vegytan; Udvarhelyi Gy.: Magyar írásmód; Jónás J.: Német Nyelvtan; Márgai K.: Német gyakorló könyv; Dr. Ribáry F.: Világtörténelem; Schwiedland F.: Francia nyelvten;

Krisz F.: Elemi ábrázolástan; Kont Gy.: Elemi természettan; Bátorfi L.: Tíz év emléke Zalában; Bátorfi L.: Adatok Zalamegye történetéhez V. K.; Bartalus és Gyertyánffy Ist.: Négyes dalok.

A tanári könyvtár 188 művet tartalmaz 305 kötetben.

5. Ifjúsági könyvtár. Az ifjúsági könyvtár számára a növények által fizetett használati illetményekből a következők szereztek be: Tariczky F.: Népdalfüzér 20 f.; Szilágyi S.: Szazadok 1876—1877; Törs Kálm.: Életképek; Imrik J. Pragmatica Sanctió; Tárnok Al.: Batthyányi herczeg csal., Farkas Ant.: Dugonics Album; Réső E. S.: Helynevek magy.; D. Suhajda J.: Császár emléke; Rényi R.: Hrotsuitha álláspontja; Kossuth L.: Levele Deák Fer.; Szilágyi S.: Történelmi tár; Szilágyi S.: A két Rákóczy Gy.; Csorba J.: Somogy megye ism.; Váry G.: 25 év a kegy. r. irod.; Urházy Gy.: Keleti képek; Bach Mik.; Miksa hercz. ut.; Csengery Ant.: Történelmi tanulm.; Nagy J.: Thököly Imre; Kámory Sam.: Három százados mozz.; Emilia: Szeretetkönyv; Vaszary Kol.: Várnai csata; Kölcsey Fer. munkái; Schwicker J.: Bilder aus d. Gesch. Ung.; Závodszy K.: Otthon; Fehér Gy.: Kunok eredete; Bendtner J.: Cholera ellen; Hubert V.: Grundregeln d. deutsch. Spr.; Merényi L.: Dunamelléki mesék; Merényi L.: Kis tükör; Erdélyi J.: Magyar közmondások; Kóbi Kohn; Kóser élczek, Huszár humor, Baka humor; Bocskay Br.: A Jezsuiták; Kubinyi L.: Meddig él a magy. nemz.; Verne Gy.: Servadai Hector; Horváth Mik.: Törökország fővárosa; Balogh A.: Megtört szív hangjai; Kőváry B.: Utazásom; Jókai M.: Szinművek; Jókai Mór: Lieder; Réső E. S.: Csórsz-Árka; Bajza J.: Werther keservei; Vajda J.: Költemények; Bendtner J.: Munka gyermekei; Toldy L.: Költeményei; Kazinczy F.: Baróczy munkái; Lévay J.: Költeményei; Sujánszky Ant.: Órangyal; Magyar K.: Oroszhon; Nogl Ist. utazása kelet.; Nagy L.: Léta magy. vitéz; Aurora; Beniczky E.: Szerelmi kaland; Pap J.: hazai Almanach; Rényi R.: Petrarca; Sárváry J.: Phaedrus; Tóth Ede Tolonc; Abafi L.: Mikes Kelemen; Balogh Gy.: Heine dalai; Haan Rezső: Szebb idők eml.; Aigner L.: Magyar népdalok; Vahot S.: Derü és boru; Dempwolff Gy.: Konstantinopel; Dash grf. A szeretet áldozata; Dickens K.: Dombey és fia; Jókai M.: Politikai divatok, Kószivü ember fiai; Beniczky Irma: Mindennapi életből, Divat szélsőségei; Gerando Ad.: Franklin élete; Boross M. munkái; Vértesy újabb beszélyei; Zsengery S.: Lénárd és

Gertrud; Szász K.: Goethe élete; Tompa M. versei; Szász K. Költeményei; Papp L.: Hajduk története; Majthényi F.: Örült meséi; Jakab Ist.: Zsarnok apa; Boross M.: Élet tükre; Vahot S.: Ifjusági iratok; Tóth V.: Az elzárt; Komáromy L.: Görög regék; Emilia: Beszélyek; Thály K.: Thököly és Rákoczy kor.; Nobel Józs.: Lepkék; Ballagi Al.: Testórség tört.; Deák F.: Wesselényi Anna; Farkas Alb.: Országgyűlési emlékk.; Korizmic L.: Uti képek és jegyz., Fiume tájrajza; Szilágyi Ist.: Mármarosm. leir.; Hamar L.: Csokonay emlény; Salamon F.: Magyarország. a a török h. a.; Pulszky F.: Deák jellemrajza; Dux A.: Für d. Glanz d. Hauses; Jókai M.: Elbeszélések; Csukássy J.: Schäfer Magdalena; Sayous Ed.: Mongolok betörése; Szinnyey J.: Kölcsey Ferencz; Michelet Gy.: Lengyel- és Oroszország; Kazinczy F.: Magyarországi utak; Szinnyey J.: Szalay László; Bátorfi L.; Antonia, Jenő, Mirza, Konstantinápolyig, Tengerész küzdelme, A női fegyver, 111 Költemény; Jenvay G.: Nagyravágyás átka; Benedek Al.: Hulló levelek; Ney F.: Emlékvonások Jós. Nád.; Vereby Soma: Magyar mágnások; Thewrewk J.: Forray István, Szokoly V.: Hazánk és külföld; Balogh Al.: Sümegh-vára; Chernel Kál: Kőszegváros tört.; Molnár J.: Harmincz év; Ábray K. Történeti beszély; Kelmenfy: Beszélyek; Paulikovics L.: Nefeleitsek; Bús vitéz: Két házasság; Beniczky I.: Fekete árnyék; Rózsai Ant.: Tíz év előtt; Hahn J.: Doralice; Szegfi M.: Kis bajok nagy gondok; Dincklage: Ötödik feleség; Velencei G.: Éjszakamerika, Magyar írók arczképei; Fischer N.: Ifjusági iratok; Vargyas E.: Emléklapok; Garay J.: Regélő; Balogh Z.: Alpári; Illustrirte Geschichte; Almási Tihamér: Könyv es mosoly; Vahot I.: Gályázók könyve; Endrődy: Másodvirágzás; Baczur G.: Jogász humor; Történelmi könyvtár: Assyria és Babyl. tört., Keresztes háborúk tört., II. Endre király; Bayer F.; Bacsányi J.; Buday J.: A fekete asszony; Kákay Ar.: Szeged pusztulása; Jókai M.: Die stillen Jahre; Csiky G.: A jóslat; Olcsó könyvtár: Dajka G. költeményei, Bácsmegeinek gyötrelmei, Bulyba Tárász, Irene, Kucpeczky János, Zrinyi, Regék és mesék, Ódák, Egy pár kis faczipő, A buzavirágék háza, Augustus családja, Bölcs Náthán, Az eszmény a művészetben, Bot-csinálta doktor, Moliere, Camaron, Barere Bertrand, Egy nő naplója, Kisfaludy Károly, Mózes küldetése, Kalifornia beszélyek, Előkelő világ, Zsák Mór; Jókay M.: Az elátkozott család; Mihály Endre: Bécsi világtárlati körút; Mikó D.: Adoma-

Emlék; Lauka Gusztáv; Ujabb novellák; Bátorfi Lajos: Párizsig és vissza; Merimée: Garmen; Sand Gy.: Leoni Leo; Kisfaludy: Tihamér; Szigligeti: Magyar színészek, — összesen: 137 frt 50 kr.

Az ifjusági könyvtár magában foglal 576 művet 950 kötetben.

6. **A tornaterem** felszerelésére fordított 560 forint.

V.

A bevégzett tananyag áttekintése, tan- könyvek és tanárok.

Első osztály.

Osztályfőnök: **Schultz Károly.**

Hit- és erkölestan. Hetenkint 1 óra. A tantárgy osztályok szerinti felosztásának és terjedelmének meghatározása a felekezeti hatóságok jogköréhez tartozik.

Magyar nyelv. Hetenkint 4 óra. Elbeszélő prózai és költői olvasmányok, különösen a népmese, népmonda, magyar sz. legenda köréből. Értelmes és kellően hangsúlyozott olvasás; az olvasmányok tartalmi megmagyarázása s ugyancsak az olvasmányok tartalmának szabadon való elbeszélése. A szép előadás, gyakorlására könyv nélkül tanult versek szavalása. Egyszerű mondat, mondatrészek; fő- és mellékmondat megkülönböztetése. Mondattani alapon a teljes alaktan, tekintettel a hangtani módosulásokra. Szóképzés: az előképzők. Hetenkint egy írásbeli házi dolgozat. Tankönyv: Gyulai B. magyar nyelvtana, Bodnár Zs. és Iványi magy. olvasókönyv I. r. Tanította: *Zánkay Zsigmond.*

Német nyelv. Hetenkint 3 óra. Egyszerű mondat, mondatrészek megkülönböztetése. A conjugációból a személyragozás és az igealakok megkülönböztetése idő és módjelzők alapján. A declinatio és motió. Szótanulás, főleg tárgyi csoportokban. Hetenkint egy írásbeli házi dolgozat. Tankönyv: Hoffmann Mór német nyelvtana I. r., Jausz Gy. Deutsches Lesebuch I. r. Tanította: *Schmidt Károly.*

Földrajz. Hetenkint 2 óra. Magyarország és a földközi tengert környező földrész, nevezetesen: Európa déli félszigeteinek, Elő-Ázsiának és Afrika északi partjainak természeti és népi viszonyai. A földleirással kapcsolatban a leginkább előforduló kőzeteknek ismer-

tetése, tekintettel azon tüneményekre is, melyek a föld felületének alakját változtatják. Tankönyv: Hunfalvy J. kis földleírás. Tanította: *Schultz Károly*.

Történelem. Hetenkint 2 óra. A magyarok történelme IV. Béláig. A honszerzés. A keresztyénség Magyarországon. Keresztes hadak. A tatárjárás. Tankönyv: Schwicker J. H. Magyarország története. Tanította: *Morgenbesser János*.

Számtan. Hetenkint 4 óra. A megnevezett egész és törtszám, mint a mérésnek eredménye, példákkal fölvilágosítva. Az elvont szám. A tizes számrendszer tüzetes ismertetése. A négy alpművelet nevezett és nem nevezett egész számokkal. A számok oszthatósága. A közös osztó és közös többes. A négy alpművelet közönséges és tizedes törtekkel. A közönséges törtnek átváltoztatása tizedes törtté és megfordítva. A hazai mértékek tüzetesebb ismertetése a számtani műveletekkel kapcsolatban. Tankönyv: Mauritz R. köz. számtan I. r. Tanította: *Rosenblüh Lajos*.

Mértan és mértani rajz. Hetenkint 4 óra. Sikalaktan, gyakorlati és rajzi mérések alapján: A hoszmérték és szögmérő ismertetése és alkalmazása. A négy alpművelet hosszakra és szögekre alkalmazva. Merőleges és vízszintes vonalak rajzolása. Az egybevágóság és hasonlatosság rajzi uton való megmagyarázása. A területmérték ismertetése. Sik ábrák területeinek kiszámítása. — Egyszerű mértani diszitmények szabad kézzel való rajzolása. Tankönyv: Mocnik F. mértani nézletten I. r., Krisz F. Sikalaktan. Tanították: *Zánkay Zsigmond* és *Schultz Károly*.

Természetrájk. Hetenkint 2 óra. Az állattanból a gerinces állatoknak, a növénytanból élő növénypéldányoknak szemlélése, a pontos terminologia és tüzetes leírás gyakorlására. Tankönyv: Fillinger K. állattan I. r. Szécskay J. növénytan I. r. Tanította: *Zánkay Zsigmond*.

Szabadkézi rajz. Az I. és II. osztály tanulta a mértani rajzzal kapcsolatban. Tanította: *Schultz Károly*.

Szépírás. Hetenkint 1 óra. Üteny szerint tanulták a magyar és német szépírást. Tanította: *Schultz Károly*.

Testgyakorlás. Hetenkint 2 óra. Rendgyakorlatokban a sorok mozgásának többfélesége, a menés, futás nehezebb nemei mellett gyakorolták a sorkanyarodásokat, sorkanyarodásokat és a sorok mozgatásának, összeállításának és kifejlésének különféle nemeit. A szabad-

gyakorlatok különféle nemei, az ugrás különféle nemei, a függési és támaszkodási gyakorlatok. Tanította : *Pongrácz Adolf*.

Ének. Hetenkint 2 óra. Létrák. Gyakorlatok különböző alaphangból. Khorálok és népdalok. Tanította : *Berecz Imre*.

Második osztály.

Osztályfőnökök : **Rosenblüh Lajos.**

Hit- és erkölestan. Lásd I. osztály.

Magyar nyelv. Hetenkint 4 óra. Összefüggő történelmi olvasmány. Hosszabb elbeszélő költemények. Az olvasmány feldolgozása mint az első osztályban. Összetett szerkezetű mondatok : mellérendelt és alárendelt mondatok viszonya ; a körmondat. Mód- és időtan. A határozók tana tüzetesen. Szóképzés. Synonymák magyarázata és egybeállítása. Hetenkint egy írásbeli házi dolgozat. Tankönyv : Gyulai B. magyar nyelvt., Bodnár-Iványi magy. olvasókönyv I. r. Tanította : *Hoffmann Mór*.

Német nyelv. Hetenkint 3 óra. Fő- és mellékmondatok. Teljes conjugáció. A határozók tana. Szóképzés elemei, főleg szótanulás etymologikus csoportokban. Hetenkint egy írásbeli házi dolgozat. Tankönyv : Hoffmann Mór német nyelvtana I. r., Jausz Gy. Deutsches Lesebuch I. r. Tanította : *Rosenblüh Lajos*.

Földrajz. Hetenkint 2 óra. Európa többi része, e földrész áttekintése. A meteorologia és klimatologia legelemibb része, tekintettel földrészünkre. Tankönyv : Hunfalvy J. kis földleírás. Tanította : *Schultz Károly*.

Történelem. Hetenkint 2 óra. A magyarok történelme folytatása a mohácsi vészig : Az anjouk uralkodása. A török háborúk. A Hunyadiak kora. A mohácsi vész. Tankönyv : Schwicker J. H. Magyarország története. Tanította : *Schmidt Károly*.

Számтан. Hetenkint 4 óra. Az előbbi osztályban tanultak rövid ismétlése a számolási fogásokkal és rövidítésekkel. Az egyszerű hármasszabályhoz tartozó feladatok feloldása, következtetésekkel. A száztóli forgalma és alkalmazása a gyakorlatban. Egyszerű mértani arányok és aránylatok és az egyszerű hármasszabály, mint ennek alkalmazása. Olasz gyakorlat. Tankönyv : Novák S. számtana I. r. Tanította : *Rosenblüh Lajos*.

Mértan és mértani rajz. Hetenkint 4 óra. Téralaktan : a vonalok és síkok térbeli és viszonylagos helyzete. Szögletek és egyszerűbb síklapu és görbe testek ismertetése, lapjaik, csúcsaik és éleik összeszámlálása s különböző helyzetüknek leírása a tájékozó fogalmak segítségével. A kristálytan kiválóbb alakjainak mint mértani alakoknak ismertetése. Testek összehasonlítása nagyságra és alakra nézve, köbtartalmuk kiszámítása. — Sik ábrák és testek szabad kézzel való távlati rajzolása, sodrony és zárt mintákról. Árnyékolás. Egyszerűbb alakoknak emlékezetből rajzolgatása. Tankönyv : Mocnik F. mértani nézlettan I. r., Krisz F. szemléleti mértan. Tanították : *Rosenblüh Lajos* és *Schultz Károly*.

Természetrajz. Hetenkint 2 óra. Az első osztálynál említett szempontból folytatott az állatok és növények szemlélése ; használtattak részint természetes példányok, részint jó ábrák. Tankönyv : Kriesch J. természetrajza. Tanította : *Zánkay Zsigmond*.

Szabadkézi rajz. Lásd I. osztály.

Szépírás. Hetenkint 1 óra. A magyar és német folyóírás ismételése után a francia ronde-írást. Tanította : *Schultz Károly*.

Testgyakorlás. Hetenkint 2 óra. Lásd I. osztály.

Ének. Hetenkint 2 óra. A könnyebb hangnemekből négy képmény s az ezzel kapcsolatos négy lágy. Kargyakorlatok magyar népdalokból. Tanította : *Berecz Imre*.

Harmadik osztály.

Osztályfőnök : **Zánkay Zsigmond**.

Hit- és erkölestan. Lásd I. osztály.

Magyar nyelv. Hetenkint 3 óra. Nagyobb epikus olvasmány (p. Arany Toldija). Az olvasmány tartalma megértetésén kívül a mű szerkezetének, valamint a költői stílus sajátosságainak kellő magyarázata. Magyar prozódia. Prózai olvasmány : Leírások, elmékedések. — A nyelvtan rendszeres áttekintése. Kéthetenkint egy írásbeli házi dolgozat. Tankönyv : Gyulai B magyar nyelvtana, Bodnár-Iványi magy. olvasókönyv II r. Tanította : *Hoffmann Mór*.

Német nyelv. Hetenkint 3 óra. Az összetett szerkezetű mondat. Időtan. Az alaktan és szóképzéstan kiegészítése az olvasmány alaptanján. Az olvasmányokban előfordult sajátos német kifejezések,

synonymák csoportosítása. Hetenkint egy írásbeli házi dolgozat. Tankönyv: Hoffmann Mór ném. nyelvtan II. r., Jausz Gy. Deutsches Lesebuch II. r. Tanította: *Hoffmann Mór*.

Földrajz. Hetenkint 2 óra. A fizikai és matematikai földrajz elemei: a föld alakja, nagysága, felületének természeti felosztása, a földségek és tengerek jellemzése, a föld mozgása, földövek és égalj. — Afrika és Ázsia azon részei, melyek az első osztályban tárgyalva nem voltak, továbbá Amerika és Ausztrália; természeti és népi viszonyaik szerint tekintetbe véve a fölfedezések és gyarmatosítások történetét is. Tankönyv: Hunfalvy J. kis földleírás. Tanította: *Schultz Károly*.

Történelem. Hetenkint 2 óra. A magyarok történelme a Habsburg-ház uralkodása alatt; A reformáció és a török hódoltság. Vallás- és szabadságharcok. Az alkotmányos és társadalmi reformok. A függetlenségi harcz és az 1867-ki kiegyezés. Tankönyv: Schwicker J. H. Magyarország tört. Tanította: *Schmidt Károly*.

Számtan. Hetenkint 4 óra. Százalékszámítás alkalmazva az egyszerű kamat, súly, bizománydíj, alkuszdíj, biztosítási díj, nyereség és veszteség kiszámítására. Összetett arányok és aránylatok. Összetett hármasszabály. Összetett kamatszámítás. Lánzc-szabály. Közép határidő és közép kamatláb számítása. Elegyítés-szabály. Tankönyv: Novák S. számtana I. r. Tanította: *Zánkay Zsigmond*.

Mértan és mértani rajz. Hetenkint 3 óra. Elemi ábrázolástan: Egyszerű testek távlati és orthogonális ábrázolása. — A kör, ennek egyenesei és szögei. Az ellipsis. A kör és ellipsis területeinek kiszámítása. A parabola, hyperbola, cykloyda, körlefejtő és csigavonal ismertetése. Tankönyv: Mocnik F. mértani nézlettan II. r., Hieser-Szabóky rajzoló mértan. Tanították: *Zánkay Zsigmond* és *Schultz Károly*.

Természetrajz. Hetenkint 2 óra. Az állati és növényi organismus taglalása, a mennyiben az élet fenntartására szolgáló működésének általános megértésére szükséges. Tankönyv: Fillinger Károly: Az állatok és növények természetrajza. Tanította: *Morgenbesser János*.

Természettan. Hetenkint három óra. A természettani alapfogalmak ismertetése: Testek általános tulajdonságai, halmazállapot változása. Súly és súlymérő. Fajsúly és tajsúlymérő. Barométer. A melegség határa, thermométer. A nap mint hő és fényforrás. A

fény visszaverődésének és törésének alaptörvényei. A villamosság és delejesség főbb jelenségei. Tankönyv: Stevart-Müller természettana. Tanította: *Rosenblüh Lajos*.

Szabadkézi rajz. Hetenkint 2 óra. Görög stilü ékitmények rajzolása és színezése lapmintákról. Egyszerűbb ékitmények rajzolása főszmintákról. Az emlékezetből való rajzoltatás folytatólagosan. Tanította: *Schultz Károly*.

Testgyakorlás. Hetenkint 2 óra. Lásd I. osztály.

Ének. Hetenkint 1 óra. A következő négy kemény és négy lágy hangnem. Kargyakorlatok magyar népdalokból. Tanította: *Berecz Imre*.

Negyedik osztály.

Osztályfőnök: **Hoffmann Mór.**

Hitt- és erkölestan. Lásd I. osztály.

Magyar nyelv. Hetenkint 3 óra. Költői olvasmány: román-czok, balladák és lyrikus költemények. A tartalmi magyarázat mellett a verstan. Prózai olvasmány: Beszélgetés, levél. — A stílus általános törvényei. A költői és prózai stílus különbségei tüzetesen, tekintettel a közéletben előforduló fontosabb ügyiratokra is. Két-hetenkint egy írásbeli házi dolgozat. Tankönyv: Bodnár iránytan és olvasókönyve I. r. Tanította: *Hoffmann Mór*.

Német nyelv. Hetenkint 3 óra. A német grammatika rendszeres áttekintése. A sajátos német verstan elemei. — Szólásmódok, synonymák folytatólagos magyarázása. Hetenkint egy írásbeli házi dolgozat. Tankönyv: Hoffmann M. német nyelvtana II. r., Jausz Gy. Deutsches Lesebuch II. r. Tanította: *Hoffmann Mór*.

Földrajz. Hetenkint 2 óra. A magyar-osztrák monarchia természeti és politikai földrajza. Tankönyv: Schwicker J. H. ált. földrajza. Tanította: *Schmidt Károly*.

Történelem. Hetenkint 3 óra. Európa történelme, Amerika felfedezéseig; A keleti népek művelődési viszonyainak rövid ismertetése után a görögök és rómaiak történelme főbb vonásaiban. A keresztyénség eredete és terjedése. A népek nagy vándorlása és az annak folyamában alakult új államok. Az izlam eredete és terjedése. A pápaság uralma és a keresztes hadak. A középkori viszonyok bomlása. Tankönyv: Neumann S. világtörténete I. és II. r. Tanította: *Schmidt Károly*.

Számtan. Hetenkint 4 óra. A hazai, valamint a legfontosabb külföldi pénzrendszerek ismertetése átszámításokkal. Árfolyamszámítás. Lerovás és váltóleszámítolás. Váltókémlés. — Az ellentett szám a hat első alapművelet betűkkel. Első foku egyenletek egy ismeretlennel. Tankönyv: Novák S. kereskedelmi számtana I. r. Tanította: *Rosenbluh Lajos*.

Mértan és mértani rajz. Hetenkint 2 óra. Gyakorlati mérések. A siktani ábráknak más alakú, de egyenlő területű ábrákká való átalakítása. A területek felosztása. A gyakorlati életben előforduló testek felületeinek és köbtartalmának kiszámítása. Tankönyv: Mocnik F. mértani nézlettan II. r., Krisz F. Leirati mértan. Tanították: *Zánkay Zsigmond és Schultz Károly*.

Könyvvitel. Hetenkint 2 óra. Egyszerű könyvvitel, különös tekintettel a háztartásra és az iparra. A váltók és váltóüzlet megismertetése. Tankönyv: Karner - Novák egyszerű könyvviteltana. Tanította: *Zánkay Zsigmond*.

Vegytan és ásványtan. Hetenkint 4 óra. A közéletben előforduló anyagokból (u. m. levegő, víz, só, mészkő, stb) kiindulva az elemeknek s azok fontosabb vegyületeinek ismertetése. Kapcsolatban megismertettek a fobb ásványok és sziklafajok. — A szerves vegyek közül tárgyalattak a nevezetesebbek: u. m. vérlugsó, bor, eczet, szappan, növényrost, keményítő, cukor és cserző anyagok, mindegyiknél a hozzátartozó fontosabb vegyületeket is megismertette. — Mindez kísérletek alapján; a vegyképleteket minden elméleti fejtegetés nélkül, csak annyiban használtam, a mennyiben azok az irás rövidítésére szolgáltak. Tankönyv: Dr. Haydu Gyula vegytan és ásványtana. Tanította: *Morgenbesser János*.

Szabadkézi rajz. Hetenkint 2 óra. Középkori és keleti stíli ékitmények rajzolása és színezése. Összetettebb ékitményeknek főszíntákról való rajzolása. Tanította: *Schultz Károly*.

Testgyakorlás. Hetenkint 2 óra. Az I. osztálynál említeteken kívül a tisztán katonai test- és fegyvergyakorlatok. Tanította: *Pongrácz Adolf*.

Ének. Hetenkint 1 óra. Folytatólag a még hátralevő négy kemény és négy lágy hangnem. Továbbá kisebb művészebb beosztású hangjegyek és diszitmények használata. Kargyakorlatok magyar népdalokból. Tanította: *Berecz Imre*.

Ötödik osztály.

Osz tályfőnök: **Berecz Imre**

Hit- és erkölestan. Lásd I. osztály.

Magyar nyelv. Hetenkint 3 óra. Költői olvasmány: Drama (Shakespearetól: Macbeth; Moliéretől: A tudós nők; Kisfaludytól egy vigjáték; Szigligetitől egy komoly dráma). A tartalmi magyarázat mellett a drámai compositió megértetése. — Prózai olvasmány: Szónoki beszéd, szerkezetének megvilágításával. A compositió általános törvényei. Kéthetenkint egy írásbeli házi dolgozat. Tankönyv: Bodnár irálytan és szerkezetana II. r. Tanította: *Hoffmann Mór.*

Német nyelv. Hetenkint 3 óra. A nyelvtani ismeretek folytonos ébrentartása és alkalmazása mellett oly prózai művek olvastatása, melyek tartalmilag a polgári iskola tanulmányi körével kapcsolatban vannak és a közélet nyelvének megértését is elősegítik; nevezetesen, népszerű tudományos értekezések és előadások, szónoklatok a közélet terén. — Költői olvasmány: nevezetesebb írók (különösen Göthe, Schiller, Uhland) műveiből. — Az olvasmányok tartalmának magyarázata. Költemények könyv nélkül tanulása és előadása. Beszélgetés német nyelven. Kéthetenkint egy írásbeli házi dolgozat. Tankönyv: Szemák J. német mondattana I. r., Jausz Gy. Deutsches Lesebuch III. r. Tanította: *Hoffmann Mór.*

Földrajz. Hetenkint 2 óra. Az európai többi államok földrajza, tekintettel más földrészekben való birtokaikra és a kereskedelmi összeköttetésekre. Tankönyv: Schwicker J. H. ált. földrajza. Tanította: *Schmidt Károly.*

Történelem. Hetenkint 3 óra. Európa történelmének folytatása a legujabb korig: A fölfedezések. A tudomány és művészet ujjáéledése. A vallásos reform. A vallásos és nemzeti háborúk. A fejedelmi absolutismus kora. Az amerikai szabadságharcz. A francia forradalom és Napoleon kora. Az ujjabb forradalmak és az állami ujjabb alakulások. Tankönyv: Neumann S. világtörténete II. és III. r. Tanította: *Schmidt Károly.*

Számítan. Hetenkint 3 óra. Logarithmus. Első foku egyenletek több ismeretlennel. Másodfoku egyenletek egy ismeretlennel. Regula falsi. Első foku számtani és mértani sorok. A kamatos kamat számítása. Tankönyv: Dr. Lutter N. betűszámtana, Weninger V. politikai számtana. Tanította: *Zánkay Zsigmond.*

Mértan és mértani rajz. Hetenkint 2 óra. Sik háromszög-tan alkalmazva a terület és köbtartalom kiszámítására. Gyakorlatok szögmérő műszerekkel. Tankönyv: Mocnik F. mértani nézlettana II. r., Krisz F. leirati mértana II. r. Tanították: *Zánkay Zsig.* és *Schultz Károly.*

Könyvvitel. Hetenkint 2 óra. Egyszerű és kettős könyvvitel, különös tekintettel a kereskedésre. A folyószámlák. Tankönyv: Karner-Novák egyszerű és kettős könyvviteltana. Tanította: *Zánkay Zs.*

Természettan. Hetenkint 3 óra. A hő. A testek mozgása. Az erők és azok súlyegyenlősége. A munka. A gépek. Tankönyv: Greguss Gy. természettana. Tanította: *Morgenbesser János.*

Ipartan. Hetenkint 2 óra. A gőzgép; a szerszám gépek. A nyers anyagok feldolgozása. A természeti erők felhasználása. A vas és vas-ipar. Az aczéltollgyártás, az óragyártás, a papirgyártás, az ujezüst. Az ipari és élettani jelentőségű szerves vegyeknek ismeretése. A szesz erjedés. Az állatok és növények táplálkozása. Tankönyv: Az előadó tanár jegyzetei. Tanította: *Morgenbesser János.*

Szabadkézi rajz. Hetenkint 2 óra. Az emberi fej és testrészek rajzolása lapmintákról: ugyancsak az emberi fej és testrészek rajzolása főszmintákról. Tanította: *Schultz Károly.*

Testgyakorlás. Hetenkint 2 óra. Lásd IV. osztály.

Ének. Hetenkint 1 óra. A fennebbiek ismétlése a szerint, a mint az osztályok haladottsága s éneklésbeli jártassága igényelte. Az eddigiek tüzetesebb elméleti áttekintése. Kargyakorlatok magyar népdalokból és más jelesebb karénekekből. Tanította: *Berecz Imre.*

Hatodik osztály.

Osztályfőnökök: **Schmidt Károly.**

Hit- és erkölestan. Lásd I. osztály.

Magyar nyelv. Hetenkint 3 óra. Költői magán olvasmány. Iskolai olvasmány: Népszerű tudományos értekezések. A költői és prózai műfajok elmélete különös tekintettel az egyes műfajok fejlődésére a magyar irodalomban. Havonként egy írásbeli házi dolgozat. Tankönyv: Névy L. olvasókönyv az írásművek elméletéhez. Tanította: *Hoffmann Mór.*

Német nyelv. Hetenkint 2 óra. Lásd V. osztály. Tankönyv: Szemák J. német mondattana II. r. Tanította: *Hoffmann Mór.*

Statistika. Hetenkint 2 óra. A magyar birodalom statistikájának főbb elemei, összehasonlítva az európai nevezetesebb államokkal. Tankönyv : Kozma, Magyarország összehas. statist. Tanította : *Schmidt Károly.*

Történelem. Hetenkint 3 óra. Magyarország pragmatikai történelme, különös tekintettel a társadalmi viszonyok és a közjogi törvényhozás fejlődésére. Tankönyv : Horváth M. a magy. története. Tanította : *Schmidt Károly.*

Számtan. Hetenkint 3 óra. Kapcsolástan. A valószínűségi számítás elemei. A törlesztési és évjáradéki számítások. A biztosító intézeteknél, takarékpénztáraknál előforduló számítások és a velük összefüggő szervezeti ismeretek. Állam- és magán-sorsjegyek. Tankönyv : Weninger V. politikai számtana. Tanította : *Rosenblüh Lajos.*

Mértan és mértani rajz. Hetenkint 2 óra. Vetülettan és annak alkalmazása építészeti és gépi tárgyakra. Árnyéktan. Felmérés. Lejtmérés alkalmazva a vízvezetés, öntözés, alagcsövezésre és lecsapolásra. Tankönyv : Mocnik F. mértani nézlettana II. r., Krisz F. leirati mértana II. r. Tanította : *Schultz Károly.*

Könyvvitel. Hetenkint 2 óra. A takarékpénztárak, bankok és részvénytársulatok könyvvitele. Tankönyv : Weninger V. könyvvitelana. Tanította : *Zánkay Zsigmond.*

Természettan. Hetenkint 3 óra. A hang, fény, villamosság és delejesség tüneményei. Befejezésül a kosmografia elemei. Tankönyv : Greguss Gy. természettana, Berecz mennyiségtani földrajza. Tanította : *Morgenbesser János.*

Ipartan. Hetenkint 2 óra. Lásd V. osztály.

Alkotmánytan. Hetenkint 2 óra. Nemzetgazdaság elemei. Az ország közjoga : a magyar birodalom szerkezetéről, alkotmányáról, népképviseléről, kormányáról és kormányzásáról. A magánjogból, az anyagi részből : az örökösödési szerződési, telekkönyvi jog fővonalai ; az anyagi büntető jog. Az alaki jogból : a birói szervezet és a perrendtartás röviden. A váltójog és csődtörvény főbb vonalai. Tankönyv : Mártonfi M. magyar alkotmánytana II. kiad. Tanította : *Schmidt Károly.*

Szabadkézi rajz. Hetenkint 2 óra. Bevezetés az építészeti alaktanba rajzgyakorlatokkal. Az oszloprendek rövid ismertetése és rajzolása. Tereprajzi gyakorlatok. Tanította : *Schultz Károly.*

Testgyakorlás. Hetenkint 2 óra. Lásd IV. osztály.

Ének. Hetenkint 1 óra. Lásd V. osztály.

Rendkívüli tantárgyak.

A rendkívüli tantárgyak a tanítási rendes órákon kívül az olyan növendékeknek tanítottak, kik az iskolai év elején vagy maguktól, vagy szüleik rendeletéből, egyik vagy másik rendkívüli tantárgy tanulására vállalkoztak.

Francia nyelv. Hetenkint 2 óra. Ahn-Mutschenbacher tan-könyvéből végeztetett 80 gyakorlat. Tanította: *Morgenbesser János*

Zene. Hetenkint 2 óra. Intézetünk növendékei közül 8-an, kik a zenében már némi jártassággal bírtak ez idén is működtek Berez Imre énektanár vezetése alatt.

Szalmafónás, szalmarakás és lombfűrészelés. Intézetünk növendékei szabad órákban gyakorolták magukat Récesy György népiskolai tanító ur vezetése alatt.

VI.

A tanári kar és működésének kimutatása.

1. **Morgenbesser János** igazgató; polg. iskolákra képesített tan., a kir. magy. természettudományi társulat rendes tagja, a n.-kanizsai iskolaszék tagja, a vegyt. labor., a termény- és természettani szertár, a tanári és ifjusági könyvtár öre; tanította a történelmet az I, a természetrajzot a III., a vegytant és ásványtant a IV, a természettant az V. és VI., az ipartant az V. és VI. osztályban és a francia nyelvet mint rendkívüli tantárgyat. H. ó. 18. — Szolgálati éve ezen intézetnél: 6.

2. **Berez Imre** zene- és énekre képesített tan., az V. osztály főnöke; a soproni „ifjusági zene-egylet“ tiszteletbeli alelnöke; tanította az éneket és zenét minden osztályban. H. ó. 8. Sz. éve ezen int.: 7.

3. **Hoffmann Mór** rendes tan., polg. iskolákra képesített tan., a IV. osztály főnöke; a zalamegyei ált. tanítótestület első alelnöke, iskolaszéki tag, tantestületi értekezleti jegyző; tanította a magyar nyelvet és irodalmat a II. III. IV. V. VI, a németnyelvet a III. IV. V. és VI. osztályban. H. ó. 24. — Sz. éve ezen int.: 4. Irodalmilag is működött.

4. **Pongrácz Adolf** tornára képesített tan., a tornaszerek őre; tanította a tornászatot minden osztályban. H. ó. 6. — Sz. éve ezen int.: 5.

5. **Rosenblüh Lajos** rendes tan., polg. iskolákra képesített tan., a II. osztály főnöke, az iskolai takarékpénztár kezelője; tanította a német nyelvet a II., a természettant a III., a számtant az I. II. IV. VI., és a mértant a II. osztályban. H. ó. 23. — Sz. éve ezen int.: 5.

6. **Schmidt Károly** rendes tan., polg. iskolákra képesített tan., a VI. osztály főnöke, a zalamegyei ált. tanítótestület elnöke; tanította a német nyelvet az I., a földrajzot a IV. V., a történelmet a II. III. IV. V. VI., a statistikát és alkotmánytant a VI. osztályban. H. ó. 24. — Sz. éve ezen int.: 4.

7. **Schultz Károly** rendes tan., polg. iskolákra képesített tan., az I. osztály főnöke, a rajztanszerek őre; tanította a földrajzot az I. II. III., a mértant a VI., a szépírást az I. II., a mér-tani- és szabadkézi rajzot minden osztályban. H. ó. 26. — Sz. éve ezen int.: 7.

8. **Zánkay Zsigmond** segédtan., polg. iskolákra képesített tan., a III. osztály főnöke; tanította a magyar nyelvet az I., a természetrajzot az I. II., a mértant az I. III. IV. V., a számtant a III. V., a könyvvitelt a IV. V. VI. osztályban. H. ó. 24. — Sz. éve ezen int.: 4.

H i t o k t a t ó k :

9. **Nith Norbert**, ferenczrendi atya.
 10. **Szilváy Gyula**, evang. lelkész.
 11. **Boronkay Károly**, izr. elemi isk. tanító.
-

VII.

Az ifjuság érdemsorozata az 1878—9. tanév végén.

A) Rendes tantárgyak.

I. osztály.

Nevek	Hittan	Magyar nyelv	Német nyelv	Földrajz	Történelem	Számтан	Mértan	Természetrajz	Mértani rajz	Szépírás	Testgyakorlás	Ének	Szorgalom	Magvi-selet
Czelczér Ferencz	jó	jel	el	el	jel	jel	jel	jel	el	el	jó	el	dics	jó
Coss János	el	el	elt	el	el	el	elt	jel	el	el	jó	el	hny	szb
Demmer Béla	el	elt	elt	elt	el	elt	elt	el	elt	elt	el	el	hny	szb.
5. Duffek Ferencz				k	i	m	a	r	a	d	t			
Fischer József	jel	jel	jel	jó	jel	jel	jó	jel	jó	jó	el	jó	dics	jó
Francsics József	el	jó	elt	el	elt	el	el	jel	el	el	el	el	hny	szb
Fried Zsigm. ism.*				k	i	m	a	r	a	d	t			
Gáspár Ágoston	el	elt	elt	elt	el	elt	elt	el	elt	el	el	el	hny	szb
Gutentag József				k	i	m	a	r	a	d	t			
10. Hirschel Samu	el	jel	jel	jó	jó	el	el	jel	el	jó	jel	jó	vál	jó
Hochwald József	jel	jel	jel	jel	jel	jel	jel	jel	jel	jel	el	—	erny	jó
Holzzer Mihály	jó	jel	jel	jel	jel	jó	jel	jel	jó	jel	el	el	erny	jó
Horváth István	jel	jel	el	jó	jel	jó	jel	jel	el	jó	jel	jó	vál	szb
Kaufmann Béla	elt	el	elt	elt	elt	elt	el	el	elt	elt	jó	jó	hny	szb
15. Kopács József	el	el	jó	el	elt	elt	elt	el	jó	el	el	el	hny	szb
Kossányi Nándor	jó	el	el	el	jel	jó	el	jó	el	el	jel	el	vál	jó
Kugler Lajos	jó	jel	jel	jel	jel	jel	jó	jel	jó	jó	el	jó	dics	jó
Kunfy Aladár	el	jel	jó	jel	jel	jel	el	jel	el	el	jó	el	dics	jó
Laski Miklós	el	jó	el	el	el	jó	el	el	el	el	jó	el	vál	szb

*) ism. — ismétlő.

20.	Lenck György	jó	jó	jó	el	el	jel	el	el	el	el	el	vál	r	
	Martincevics Ist.	jel	jel	jel	jó	jel	jel	jel	el	el	el	el	dics	jó	
	Maschanezker Lip.	elt	elt	elt	elt	elt	elt	elt	elt	elt	el	jó	hny	szb	
	Masznyák Istv.	el	jó	el	el	el	jó	el	jó	el	el	jó	vál	jó	
	Matkovics Pál	el	elt	elt	elt	el	elt	elt	el	elt	el	jó	hny	szb	
25.	Matyi Mihály	jel	jel	jel	jó	jel	jó	jel	jel	jó	jó	el	jel	dics	jó
	Molnár Sándor	el	el	elt	elt	elt	elt	elt	el	el	el	el	hny	szb	
	Mühlbach Károly	el	el	el	el	jó	jó	el	jel	el	el	jó	vál	jó	
	Neumann Lajos	jó	jel	jó	jel	jel	jel	jel	el	el	el	el	dics	jó	
	Oszeszly Alajos	jó	el	el	el	jó	el	el	el	el	el	jó	vál	szb	
30.	Pákay Sándor ism.	el	jel	el	el	el	el	jó	jel	el	el	el	jel	vál	szb
	Palkó István	jel	jel	jel	jó	jó	jel	jó	jel	jó	jó	jó	jó	dics	jó
	Pichler József	jó	el	elt	el	jó	el	elt	jel	el	el	jó	el	hny	szb
	Plander József	el	elt	elt	elt	elt	elt	elt	el	elt	el	el	hny	jó	
	Rathmann János	el	el	el	el	el	el	el	el	el	el	el	hny	szb	
35.	Reiss Alajos	el	el	jel	el	el	jel	el	el	jó	jó	jel	el	vál	szb
	Rohrer János	jó	jó	jó	el	jó	jó	jó	jel	el	jó	jó	jel	vál	szb
	Rohrer Károly	el	jó	el	el	el	el	el	jó	el	el	jó	jel	vál	szb
	Rosenfeld Ede	jó	el	el	el	el	el	jó	el	el	el	jó	jó	vál	jó
	Ross György	el	el	elt	elt	el	el	el	jel	elt	elt	el	el	hny	szb
40.	Schlesinger Béla	jó	jel	jó	el	jó	jel	jel	el	el	el	el	jó	vál	jó
	Schlick Géza	jó	el	jó	jó	jel	el	el	el	jó	jó	jó	vál	jó	
	Schwartz Gusztáv	jó	jel	jel	jel	jel	jel	jel	el	el	el	el	erny	jó	
	Sepper Antal	jó	jel	jel	jó	jel	el	el	el	jó	el	jó	dics	jó	
	Sipos Ferencz				k	i	m	a	r	a	d	t			
45.	Stanicz József	jel	jel	jó	jó	jó	jel	jó	jel	el	jó	jel	jó	dics	szb
	Tauss Samu				k	i	m	a	r	a	d	t			
	Telepecsek Vinceze	jó	jó	jó	el	jó	jel	el	jel	el	jel	jel	jel	dics	ój
	Tóth István	el	el	elt	elt	elt	el	el	el	el	el	jó	hny	szb	
	Wésel Manó	el	el	jel	el	jó	el	el	el	el	jó	jó	vál	jó	
50.	Wolf Mór ism.				k	i	m	a	r	a	d	t			
	Zdrahal János	el	el	el	el	jó	el	el	jel	el	jó	jó	jel	vál	szb

II. osztály.

Nevek	Hittan	Magyar nyelv	Német nyelv	Földrajz	Történelem	Számtan	Mértan	Természetrajz	Mértani rajz	Szépíráás	Testgyakorlás	Ének	Szorgalom	Magaviselet
Ángyán László	jel	jó	el	jó	jel	jó	jó	jel	jel	jel	jel	jel	dics	jó
Beck Ede	jó	el	elt	el	jel	jó	el	jel	el	el	jó	—	hny	szb
Berger Jabab	jó	jel	el	jó	jel	jó	jó	jel	jó	el	el	jó	vál	szb
Blummenschein Sim.				k	i	m	a	r	a	d	t			
5. Egyed Jenő	jel	el	jó	el	el	jó	jó	jel	jel	jó	jel	el	vál	szb
Eibner József	jel	el	jó	jó	el	jel	jel	jel	jel	jel	el	el	dics	jó
Fürst Sándor	jó	jó	jel	jó	jel	el	jó	jel	jó	jó	el	jó	dics	jó
Grosz Vilmos	jel	el	el	el	el	el	jó	el	el	el	el	jó	vál	jó
Hardi Fyula	el	el	el	el	elt	el	el	jó	el	el	el	el	hny	szb
10. Herezl Ödön	el	jó	jó	jó	jó	el	jel	jó	jó	el	el	el	vál	szb
Hirschel József	jó	el	el	el	el	jó	jó	jel	jó	jel	jel	jó	vál	szb
Horváth Lajos	jel	el	el	el	el	jó	jó	el	jó	jó	jó	jó	vál	szb
Imrik József				k	i	m	a	r	a	d	t			
Kapperl Samu	jel	jel	jel	jó	jó	jel	jel	jel	jel	jel	el	jel	erny	jó
15. Kohn Ignác	el	el	el	elt	elt	el	el	jel	elt	el	el	—	hny	szb
Kovács Ferencz	jel	el	jó	jó	el	jel	jó	jel	el	el	el	jó	dics	jó
Kozár Elek	jel	el	jó	jel	jel	jel	jel	el	jó	jó	jó	jó	dics	jó
Kreisler Béla	jó	elt	el	el	elt	elt	el	jó	el	el	el	jó	hny	szb
Krucsay Ferencz	jel	el	jel	el	jó	jó	el	jel	jó	el	jó	jó	vál	jó
20. Lengyel Ernő	el	el	el	jó	elt	elt	el	el	el	jó	el	el	hny	jó
Paulusz György ism.	jel	el	el	jó	jó	jó	jó	jel	el	el	el	jó	dics	jó
Pollák Samu	jel	jel	jel	jel	jel	jel	jel	jel	jel	jel	el	jel	erny	jó
Récsey Gusztáv				k	i	m	a	r	a	d	t			
Rosenteld Ede	jel	jó	jel	jó	jó	jel	jó	jel	jó	jó	jel	jel	dics	jó
25. Schuchel Gyula	jó	el	el	el	el	el	el	jel	el	el	el	jó	vál	jó

Schwartz Izsó				k	i	m	a	r	a	d	t			
Singer Lipót	elt	elt	el	el	elt	elt	el	jó	el	el	elt	el	hny	szb
Stettler Ignác	jel	jó	jel	jó	jel	jel	el	jel	el	jó	el	el	erny	jó
Szabó István ism.	jó	el	el	el	el	el	el	jó	el	jó	elt	el	vál	szb
30. Szigritz Ferencz	jel	jó	jel	jel	jel	jel	jel	jel	jel	jel	jel	jel	erny	szb
Treiber Lajos	jel	el	jó	jel	jó	jó	el	jel	el	el	jó	—	vál	jó
Veinovits Nándor ism.	jó	elt	jó	el	elt	jó	jó	el	el	el	el	el	hny	szb
Werner Boldizsár	jel	el	jó	el	el	el	el	jel	jó	el	el	el	vál	szb
Magántanuló: Tóth Géza.														

III. osztály.

Nevek	Hitian	Magyar nyelv	Német nyelv	Földrajz	Történelem	Számтан	Mértan	Természetrajz	Természetтан	Mértani rajz	Szabadkézi rajz	Testgyakorlás	Ének	Szorgalom	Magavi-selet
Ángyán Sándor ism.				k	i	m	a	r	a	d	t				
Ballia Győző	jel	jó	el	jó	jó	jel	jel	jó	jel	jó	jel	jó	jó	dics	jó
Bartos Géza	jó	jel	el	jó	jó	jel	jel	jó	jó	el	el	elt	jó	dics	szb
Berger Albert	jel	jel	jel	jel	jó	jel	jel	jel	jó	jel	jó	el	el	dics	jó
5. Bergincz János	jó	jel	jó	jel	jel	jel	jel	jel	jel	jó	jel	el	jó	erny	jó
Bicza János	jó	el	elt	el	elt	jó	jó	el	jó	el	el	jó	jel	hny	szb
Boár Jenő	jó	jó	el	el	el	jel	jel	jó	jel	el	el	el	jel	vál	szb
Dobrin István	jó	jel	jel	jel	el	jel	jó	jel	jó	jó	el	el	—	vál	r
Faschinger Győző	jó	el	el	el	jó	el	jó	jó	el	el	el	jó	jó	vál	jó
10. Feuchtenberger Kár.	jó	elt	elt	el	el	el	el	el	el	el	el	el	el	hny	jó
Fried Henrik	el	jó	jó	el	jel	jel	jel	el	el	el	el	el	el	vál	szb
Haász József	el	elt	el	elt	el	el	el	el	el	el	el	el	jó	hny	jó
Hamburger Ján.				k	i	m	a	r	a	d	t				
Hamvay Sándor	jel	jel	jó	jel	jó	jel	jel	jó	jó	jó	el	el	el	dics	jó
15. Hartmann Zsigmond	jó	jel	jei	jel	jel	jel	jel	jel	jel	jel	jó	el	jó	erny	jó

Nevek	Hittan	Magyar nyelv	Német nyelv	Földrajz	Történelem	Számítan	Mértan	Természetrajz	Természet-tan	Mértani rajz	Szabadkézi rajz	Testgyakorlás	Ének	Szorgalom	Magaviselet
20. Horváth Nándor ism. Istvánffy István Krausz Antal Liszt Kálman Nagy József Paller János Schlesinger Mór Simon Ferencz Smirmund Jenő	el	el	elt	el	elt	jel	el	el	el	el	jó	jó	el	hny	szb
	jel	jó	jó	el	jó	el	el	el	jó	jó	jó	jó	jó	vál	jó
	jó	jó	jó	el	el	jel	jel	jó	jó	el	el	el	el	vál	szb
	jel	jel	jel	el	el	jel	jel	el	el	el	jó	el	jel	erny	jó
	jel	jel	jó	el	k	i	m	a	r	a	d	t	jó	vál	szb
25. Spitzer Béni Szondy László Veinhoffer Nándor Wagner György Weber Jakab	jel	jó	el	jó	jó	jel	jel	jel	jó	jó	jel	el	el	dics	jó
	jel	jel	jó	el	el	jel	jel	jó	jó	el	el	el	el	dics	jó
	el	el	jó	el	el	el	el	el	el	el	el	el	jó	vál	szb
	jel	jel	el	el	el	el	el	el	el	el	el	el	el	dics	szb
	el	jó	jó	el	el	el	el	el	el	el	el	el	el	hny	szb
30. Weiss József	jel	jel	el	el	el	el	el	el	el	el	el	el	el	erny	szb
	jó	jel	el	el	el	el	el	el	el	el	el	el	el	vál	szb

IV. osztály.

Nevek	Hittan	Magyar nyelv	Német nyelv	Földrajz	Történelem	Számítan	Mértan	Könyvteltan	Vegyten és ásványtan	Mért. rajz	Szabadkézi rajz	Testgyakorlás	Ének	Szorgalom	Magaviselet
Berger Gyula Gizerics Flórián	el	jel	jó	jó	jó	jó	jel	iel	jel	jó	el	el	el	dics	szb
Hikády István Horváth Kálmán	jó	el	el	el	el	el	el	el	jó	el	el	el	el	vál	jó

5. Jeglics Ferencz.	jel	jel	jel	jel	jel	jó	jel	jel	jel	jel	jel	jel	erny	jó	
Kovács Gyula	jó	el	el	jó	jó	jó	el	jó	jó	jó	—	jó	vál	jó	
Kozma Nándor	jó	el	el	elt	elt	elt	el	elt	el	el	—	—	hny	szb	
Krucsay Károly	jó	jó	jó	jó	jó	el	el	el	jó	jó	jó	jó	vál	jó	
Németh Gyula	jel	elt	elt	el	el	el	el	jó	el	el	el	el	hny	szb	
10. Németh Vilmos	jel	el	el	el	jó	el	jó	el	jó	jó	jó	jel	vál	jó	
Policzer Lipót	jó	jó	el	el	jó	el	jó	el	el	el	jel	jó	vál	szb	
Prager Fülöp				k	i	m	a	r	a	d	t				
Rechnitzer József	jel	jel	jel	jel	jel	jel	jó	jel	jel	jó	jó	elt	jó	erny	jó
Ress Lajos	jó	el	el	el	jó	el	el	jó	jó	el	el	jel	vál	szb	
15. Sölét György	jel	jel	jel	jel	jel	jó	jel	jel	jel	jó	jó	el	erny	jó	
Tóth Lajos	jel	el	el	el	jó	jó	jó	jó	jó	jó	el	el	vál	jó	
Tripammer József	jel	jel	jel	jel	jel	jel	jel	jel	jel	jel	el	jel	erny	jó	

V. osztály.

Nevek	Hittan	Magyar nyelv	Német nyelv	Földrajz	Történelem	Számтан	Mértan	Könyvtan	Természettan	Ipattan	Mértani rajz	Szabadkézi rajz	Testgyakorlás	Ének	Szorgalom	Magvi-selet
Blauhorn Miksa	jel	jó	jel	jel	jel	jel	jel	jel	jel	jel	jel	jó	elt	el	dics	jó
Fischer Miksa	jel	jó	jel	jó	jel	jel	jó	jel	jel	jel	jó	el	elt	el	dics	szb
Hiczlberger Lajos	el	el	el	el	el	el	el	el	el	jó	el	el	el	jó	vál	szb
Lubicz Zsigmond.	jó	el	el	el	el	el	el	el	jó	jó	el	el	jó	jó	vál	jó
5. Nyakas Antal	el	el	elt	el	el	jel	jel	jel	jó	el	jó	el	jel	jó	hny	szb
Reiner Ödön	jó	jó	el	jó	jel	jel	iel	jel	jó	jel	jel	jó	elt	—	vál	szb
Schmidt Rezső	jel	jó	el	jó	jel	jel	jel	jel	jel	jel	jel	jel	jel	jel	dics	szb

VI. osztály.

N e v e k	Hittan	Magyar nyelv	Német nyelv	Statistika	Történelem	Számтан	Mértan	Könyvvi-teltan	Természettan	Ipartan	Alkotmánytan	Mértani rajz	Szabadkézi rajz	Testgyakorlás	Ének	Szorgalom	Magaviselet
Deutsch Jakab	jel	jel	jel	jel	jel	jel	jó	jel	jel	jel	jel	jó	el	el	jel	dics	szb
Friedlender Zsigm.	jel	jel	jel	jel	jó	jel	jel	jel	jel	jel	jel	jel	jel	jel	jel	erny	jó
Keresztury Kálmán	jó	el	el	jó	jó	jó	jó	jel	jó	jó	jó	jó	el	jel	jel	dics	jó
Klausz Lajos	jó	el	jó	jó	jó	jó	jó	jó	jó	jó	jó	jó	jel	jel	jel	vál	jó
5. Komlóssy Kálmán	jó	el	jó	jó	jó	jó	jó	jó	jó	jó	jó	jó	jó	jel	jel	vál	jó
Oesterreicher József	jel	jel	jel	jel	jel	jel	jel	jel	jel	jel	jel	jel	jel	jel	jel	erny	jó
Schaller János	jel	jel	jel	jel	el	jel	jel	jel	jel	jel	jel	jel	jel	el	jel	erny	jó
Vörös József	jó	jel	jó	jó	el	jel	jó	jel	jel	jel	el	jó	jó	jel	jel	vál	szb
Wieland Gyula	jó	jó	el	jó	el	jel	jó	jel	jó	jó	jó	jel	jó	el	jel	vál	szb

B) Nem kötelezett tantárgyak.

A tanuló neve	Melyik osztályba járt ?	Franczia nyelv	Zene	Szalmafónás, szalmarakás és lombfűrészelés
Ángyán László	II.			jel
Ballia Győző	III.		jó	
Beck Ede	II.			jó
Berger Albert	III.			jó
5. Berger Jakab	II.			jó
Demmer Béla	I.	el		
Deutsch Jakab	VI.	jel		
Faschinger Győző	III.	jó	jó	
Fischer Miksa	V.	jel		
10. Herczel Ödön	II.	jó		
Hirschel József	II.	km*		
Klausz Lajos	VI.		jel	
Komlóssy Kálmán	VI.		jel	
Kreisler Béla	II.			jó
15. Krucsay Károly	IV.		jó	
Lublitz Zsigmond	V.		jó	
Mühlbach Károly	I.	el		
Németh Vilmos	IV.			jel
Neumann Lajos	I.	el		
20. Paulusz György	II.	el		
Pollák Samu	II.	jel		
Schwartz Izsó	II.	km.		
Smirmund Jenő	III.	km.		
Stettler Ignác	II.			jó
25. Szigritz Ferencz	II.	jó		jel
Szondy László	III.			jel
Tóth Lajos	IV.			jel
Vörös József	VI.		jel	
Wieland Gyula	VI.		jel	

* km = kimaradt.

VIII.
Statistikai táblázatok az 1878/9. tanévről.
I. A tanulók általános áttekintése.

Osztály	A tanulók száma		Vallásuk			Nyelvi viszonyaik (Minő nyelveket beszélnek ?)					Szüleik polgári állása				Előmenetek		
	Beiratott	Elmaradt	r. kath.	evan.	móz.val.	magyar	magyar-német	magyar-német-olasz	magyar-német-horv.	magyar-vend	Értelmi-ségi	Önálló östernelők (földbirtokosok és bérlek)	Önálló kereskedők és iparosok	Magántisztviselők	Személyes szolgálatot tevők és munkások	Haladók	Ismétlők
I.	51	6	36	—	15	23	23	1	4	—	5	3	24	7	12	31	14
II.	34	4	17	—	17	12	21	—	1	—	3	1	18	6	6	23	7
III.	30	4	17	3	10	11	16	—	3	—	3	—	17	7	3	21	5
IV.	17	3	11	2	4	8	8	—	1	—	3	—	11	3	—	12	2
V.	7	—	4	—	3	2	4	—	1	—	2	1	3	—	1	6	1
VI.	9	—	6	—	3	3	5	—	—	1	2	1	3	3	—	9	—
Összeg	148	17	91	5	52	59	77	1	10	1	18	6	76	26	22	102	29

II. A tanulmányozás eredményének áttekintése osztályonként.

Tantárgyak	I. osztály.				II. osztály.				III. osztály.				IV. osztály.				V. osztály.				VI. osztály.			
	jeles	jó	elégséges	elégtelen	jeles	jó	elégséges	elégtelen	jeles	jó	elégséges	elégtelen	jeles	jó	elégséges	elégtelen	jeles	jó	elégséges	elégtelen	jeles	jó	elégséges	elégtelen
Hittan	7	15	21	2	16	8	4	1	10	11	5	—	7	6	1	—	3	2	2	—	4	5	—	—
Magyar nyelv	17	7	16	5	3	6	17	3	13	7	4	2	5	2	6	1	—	4	3	—	5	1	3	—
Német nyelv	12	9	12	12	7	8	13	1	7	11	5	3	4	2	7	1	2	—	4	1	4	3	2	—
Földrajz és statistika	5	10	21	9	4	11	13	1	9	4	11	2	4	3	6	1	1	3	3	—	4	5	—	—
Történelem	13	12	13	7	8	7	8	6	7	10	7	2	4	7	2	1	4	—	3	—	3	4	2	—
Számтан	14	10	13	8	8	10	8	3	14	7	5	—	2	5	6	1	5	—	2	—	6	3	—	—
Mértan	9	8	18	10	7	13	9	—	13	6	7	—	4	3	7	—	4	1	2	—	3	6	—	—
Könyvviteltan	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	5	5	3	1	5	—	2	—	7	2	—	—
Természetrajz	28	3	13	1	19	5	5	—	6	9	11	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
Természettan	—	—	—	—	—	—	—	—	6	11	9	—	—	—	—	—	3	3	1	—	5	4	—	—
Vegytan és ásványtan	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	5	6	3	—	—	—	—	—	—	—	—	—
Ipartan	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	4	2	1	—	5	4	—	—
Alkotmánytan	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	4	4	1	—
Mértani rajz	3	8	27	7	6	10	12	1	4	16	16	—	2	7	5	—	3	2	2	—	4	5	—	—
Szabadkézi rajz	—	—	—	—	—	—	—	—	4	5	17	—	2	6	6	—	1	2	4	—	4	3	2	—
Szépírás	4	13	24	4	6	8	15	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
Testgyakorlás	6	18	21	—	6	7	13	3	2	8	13	3	4	1	8	1	2	1	1	3	5	1	3	—
Ének	7	15	23	—	7	10	12	—	7	11	8	—	6	5	3	—	1	3	3	—	9	—	—	—

IX.

A jövő tanév megkezdésére vonatkozó értesítés.

A tanulók fölvétele vagyis beírása augusztus 29-én kezdődik és tart september hó 1-ig, naponkint délelőtti 9 órától 12-ig és délutáni 3 órától 5-ig a polgári iskola új épületében (I. emel.) az igazgatói irodában; ugyanekkor tartatnak a felvételi és javító vizsgálatok is. September 1-jén túl csak igazolandó alapos okoknál fogva vehető fel a tanuló.

Az iskolai év a polgári iskolában september 1. napján kezdődik és tart a következő év június hava végeig.

A polgári iskola első osztályába szabályszerűen csak oly tanuló léphet be,

1.) ki legalább 9-dik évét betöltötte,

2.) kinek az elemi népiskola negyedik osztálya számára kiszabott tantárgyakban elegendő jártassága van és ebbeli ismereteit e végre elrendelt fölvételi vizsgálat útján igazolja.

A polgári iskolába lépő tanuló, bármely nemzetiséghez tartozik, köteles a magyar nyelv elemeiből is annyit tudni, hogy a törvény által ezen iskolákban elrendelt magyar nyelvi oktatásban fenakadás nélkül résztvehessen,

A polgári iskola bármely osztályába bevehető minden oly tanuló, ki koránál fogva az általa kijelölt osztályba beillik és az azon osztályban megkivántató előkészültségéről vizsgálat útján bizonyoságot tesz; középtanodából a polgári iskolába átlépni kívánó tanulót bizonyítványa alapján is fel lehet venni.

A polgári iskola négy első osztályából átléphet a tanuló a középtanoda megfelelő osztályába; az átlépésre legalkalmasabb idő azonban a harmadik osztály bevégezésekor van.

A középtanodába átlépő iskolai tanuló köteles:

1.) ha a gymnasiumba kívánja magát felvétetni, a latin nyelvből az illető osztályban megkivántató jártasságot vizsgálat útján bizonyítani.

2.) ha reál-iskolába lép, a francia nyelvbeli megfelelő jártasságáról tanuságot tenni.

A növendék személyesen, még pedig szülei, gyámja vagy ezek megbízottja kíséretében tartozik a fölvételre az igazgatónál megjelenni.

Minden nyilvános- és magán-tanuló beiratás alkalmával a tandíjon kívül 1 frtot fizet az ifjusági könyvtárra. Az egész évi tandíj, a tekintetes iskolaszék 1878. október 31-én tartott gyűlésének 11. pontja értelmében, minden vidéki- és magántanulóra nézve 5 frt., a helybeli nyilvános tanulókra nézve pedig 3 frt., mely a beiratás-kor lefizetendő.

A tandíjfizetés alól való felmentés egyedül Nagy-Kanizsa város hatóságát, mint ezen intézet kegyurát illeti, azért a felmentés iránti folyamodványok a város tek. tanácsához nyújtandók be.

A pót- és javító vizsgálatokra csak olyan tanulók bocsáttatnak, kik csak *egy* kötelezett tantárgyból nyertek „*elégtelen*“ osztályzatot. Azoknak, kik *két* tantárgyból kaptak „*elégtelen*“ osztályzatot és akiknél a hiány pótlása a szünnapok alatt remélhető, az igazgató-tantestület meghallgatása után engedélyt adhat a javító vizsgálat letételére, de csupán azon intézetnél, a hol tanultak. Kik több tantárgyból kaptak „*elégtelen*“ tanjegyet, az osztály ismétlésére köteleztetnek.

A beiratási és vizsgálati napok pontos megtartására annyival is inkább felhivatik a t. szülők figyelme, mert a később jelentkező s késedelmet kellőleg igazolni nem tudó tanuló a tanintézetbe nem vétetik fel.

Nagy-Kanizsán, 1879. évi június hó 30-án.

Morgenbesser János

igazgató.

